

دانشگاه باقرالعلوم

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی

عنوان:

بررسی تطبیقی آرمانشهر

شیعی و یهودی

استاد راهنما:

حجت الاسلام دکتر غلامرضا بهروزلیک

استاد مشاور:

حجت الاسلام دکتر مهرباب صادق نیا

نگارنده:

سعیده معین نجف آبادی

1386

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

این بقیة اللہ الی لا تخلو من العشرة الهادیة،

این صاحب یوم الفتح وناشر رایة الهدی،

این صدر الخلائق ذوالسبر والتقوی

تقدیم

تقدیم به او که شایسته بهترین تقدیم هاست،
تقدیم به او که همچون برادرش آشنای همه ی غریبان است،
تقدیم به او که در کنار بارگاهش می توان آرامش را لمس کرد و با
تنهایی وداع کرد،

تقدیم به او که بانوی نور است، همان کریمه ی اهل بیت
آنکه در تمام سالهای غربت، نگاهش را حس کردم و با اوسخن ها
گفتم و اکنون که از او دور می گردم، انگار به بزرگترین غم عالم دچار می
شوم، هرچند که وجودش همیشه با من است و در زندگی همراهم گردیده
است.

یا فاطمة المعصومة اشفعی لنا فی الجنة

و تقدیم به او که ظهورش آرزوی همه ی کسانی است که دل
به یاد خدا داده اند و فرج او را می خوانند و امید وارم این اثر ناچیز
را پذیرا باشد.

تقدیر و تشکر

«سپاس خدای را که بهترین نعمت برای ما وجود خود اوست»

با تشکر از تمام کسانی که در تمام این مدت راهنما و روشنگر راهم بودند؛ با قدردانی از راهنمایی‌ها و مساعدتهای جناب آقای دکتر بهروزلک که در تدوین این پژوهش مرا یاری نمودند و از جناب آقای دکتر صادق نیا که با مشاوره‌های استادانه‌ی خود بر غنای کار افزودند، همچنین از تمام اساتید و مسئولین دانشگاه که مدت تحصیل با کمک آنها از بهترین سالهای عمرم است.

و با سپاس از پدر و مادر دلسوزم که در تمام موفقیت‌ها پشتیبان، همراه و حامی من بودند.

و در نهایت همسر عزیزم که در این مدت به بهترین نحو به من یاری رسانده و امید و دلگرمی من برای ادامه راه است، کمال سپاس و قدردانی را دارم.

چکیده

آرمانشهر یا مدینه‌ی فاضله از جمله مفاهیمی است که سالها ذهن معتقدان به ادیان الهی و سایر اندیشمندان را به خود مشغول کرده و نقش زیادی در دادن امید و دلگرمی به پیروان این ادیان داشته است. از جمله این ادیان الهی، می توان به دینگرش یهود و شیعه اشاره کرد، که مسئله‌ی آخرالزمان و حکومت موعود از جمله مباحث تاثیر گذار در روند فعالیت های این دو دین در طول دوره های متعدد بوده است.

در این پژوهش ضمن آشنایی کلی با مفهوم و تاریخچه آرمانشهری‌ای و توتوپیا به نوع نگاه این دو مکتب به موضوع آرمانشهر، به بررسی متون و کتب مقدس آنها در این باره پرداخته و مبانی نظری، ساختار قدرت و کارویژه های چنین حکومتی را از منظر یهود و شیعه مورد تحلیل قرار می دهیم عواملی چون نگاه هر یک از این دو مکتب به مباحث انسان شناسی، غایت حکومت، نوع نگاه به سیاست و مبنای مشروعیت از جمله اصول و مبانی نظری است که در ادامه آن نوع ساختار و شیوه توزیع قدرت و کارویژه های حاصل از اقدامات دولت را مورد توجه قرار داده و در آخر با توجه به الگوی تحلیل مقایسه ای، موارد تفاوت و تشابه دو آرمانشهر را، در مواردی چون نحوه قانونگذاری و اجرای عدالت شخص حاکم، ویژگی های مردم و کارگزاران این حکومت، شیوهی حکومت داری، وضعیت معیشتی و نوع نگاه به مبانی نظری را بررسی می کنیم.

آنچه که در این باره قابل اهمیت است تفاوت نوع نگاه یهود با شیعه نسبت به برتری یا برابری مردم در این حکومت ها است، عاملی که باعث طرد یهودیان و خودخواهی آنها در تمام ادوار گردیده و نوعی برتری طلبی را به دنبال داشته است و از طرف دیگر زمینه ای است که بتوان به واسطه آن، همراه با عوامل دیگر اندیشه آرمانی شیعه را در مقام مقایسه برتر از آرمانشهر یهود دانست.

فهرست مطالب

7	مقدمه: طرح تحقیق
8	1. بیان مسأله:
8	2. علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:
8	3. سابقه پژوهش:
8	4. سؤال اصلی پژوهش:
9	6. مفاهیم و متغیرها:
9	7. سؤالات فرعی پژوهش:
9	8. پیش فرض های پژوهش:
10	9. اهداف پژوهش
10	10. روش پژوهش:
10	11. روش گردآوری اطلاعات و داده ها:
10	12. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده ها:
10	13. سازمان دهی پژوهش:
11	فصل اول: مفاهیم و چارچوب نظری
12	بخش اول: مفاهیم
12	مقدمه
12	(1) چیستی آرمانشهر:
15	(2) آرمانشهر و مفاهیم مشابه:
16	(3) تاریخچه آرمانشهر

21	4) کارکرد یوتوپیا یا آرمانشهر
23	5) جایگاه یوتوپیا یا مدینه فاضله در ادیان
24	5-1) مدینه فاضله در آیین هندو
25	5-2) مدینه فاضله در آیین بودا
26	5-3) مدینه فاضله در آیین زردشت
28	5-4) مدینه فاضله در آیین یهودیت
29	5-5) مدینه فاضله در آیین مسیحیت
31	5-6) مدینه فاضله در آیین اسلام
34	بخش دوم: ساختار و چارچوب نظری
34	مقدمه
34	چارچوب الگوی مقایسه‌ای:
36	1) مبانی نظری
36	1-1) نگاه به سیاست
36	1-2) انسان‌شناسی
37	1-3) مبنای مشروعیت
38	1-4) غایت حکومت
39	2) ساختار قدرت
39	2-1) حاکم و رهبر
40	2-2) مردم
41	2-3) شیوه توزیع قدرت
41	3) کارویژه‌های نظام سیاسی
42	3-1) کارویژه‌های فرایندی
43	3-2) کارویژه‌های سیستمی
44	3-3) کارویژه‌های سیاستگذاری

نتیجه گیری 41

فصل دوم: آرمانشهر در اندیشه شیعه..... **Error! Bookmark not defined.**

مقدمه..... **Error! Bookmark not defined.**

آرمانشهر شیعه..... **Error! Bookmark not defined.**

1- مبانی نظری..... **Error! Bookmark not defined.**

1-1 نگاه به سیاست..... **Error! Bookmark not defined.**

1-2 انسان شناسی..... **Error! Bookmark not defined.**

1-3 (1-3) مبانی مشروعیت..... **Error! Bookmark not defined.**

1-4 (1-4) غایت زندگی سیاسی..... **Error! Bookmark not defined.**

2) ساختار قدرت..... **Error! Bookmark not defined.**

2-1 (2-1) حاکم یا رهبر..... **Error! Bookmark not defined.**

2-2 (2-2) مردم در حکومت مهدوی..... **Error! Bookmark not defined.**

2-3 (2-3) شیوه توزیع قدرت..... **Error! Bookmark not defined.**

3) کارویژه های آرمانشهر..... **Error! Bookmark not defined.**

3-1 (3-1) کارویژه های فرایندی..... **Error! Bookmark not defined.**

3-1-1 (3-1-1) تصریح و تالیف منافع..... **Error! Bookmark not defined.**

3-1-2 (3-1-2) وضع قوانین..... **Error! Bookmark not defined.**

3-1-3 (3-1-3) قضاوت و اجرای سیاستها..... **Error! Bookmark not defined.**

3-2 (3-2) کارویژه های سیستمی..... **Error! Bookmark not defined.**

3-2-1 (3-2-1) جامعه پذیری..... **Error! Bookmark not defined.**

3-2-2 (3-2-2) گزینش کارگزاران..... **Error! Bookmark not defined.**

3-2-3 (3-2-3) ارتباط گیری..... **Error! Bookmark not defined.**

3-3 (3-3) کارویژه های سیاستگذاری..... **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined.	3-3-1 استخراج منابع
Error! Bookmark not defined.	3-3-2 عملکرد توزیع
Error! Bookmark not defined.	3-3-3 عملکرد تنظیمی
Error! Bookmark not defined.	نتیجه گیری
Error! Bookmark not defined.	فصل سوم: آرمانشهر در اندیشه یهود
Error! Bookmark not defined.	مقدمه
Error! Bookmark not defined.	آرمانشهر در اندیشه یهود
Error! Bookmark not defined.	1) مبانی نظری
Error! Bookmark not defined.	1-1) نگاه به سیاست
Error! Bookmark not defined.	1-2) نگاه به انسان
Error! Bookmark not defined.	1-3) مبانی مشروعیت
Error! Bookmark not defined.	1-4) غایت حکومت
Error! Bookmark not defined.	2) ساختار قدرت
Error! Bookmark not defined.	2-1) حاکم یا رهبر
Error! Bookmark not defined.	2-2) مردم در حکومت ماشیح
Error! Bookmark not defined.	2-3) شیوه توزیع قدرت
Error! Bookmark not defined.	3) کارویژه های آرمانشهر
Error! Bookmark not defined.	3-1) کارویژه های فرایندی
Error! Bookmark not defined.	3-1-1) تصریح و تالیف منافع
Error! Bookmark not defined.	3-1-2) وضع قوانین
Error! Bookmark not defined.	3-1-3) قضاوت و اجرای سیاست ها
Error! Bookmark not defined.	3-2) کارویژه های سیستمی
Error! Bookmark not defined.	3-2-1) جامعه پذیری

Error! Bookmark not defined.	3-2-2 <u>گزینه‌های کارگزاران</u>
Error! Bookmark not defined.	3-2-3 <u>ارتباط‌گیری</u>
Error! Bookmark not defined.	3-3 <u>کارویژه‌های سیاستگذاری</u>
Error! Bookmark not defined.	3-3-1 <u>استخراج منابع</u>
Error! Bookmark not defined.	3-3-2 <u>عملکرد تنظیمی</u>
Error! Bookmark not defined.	3-3-3 <u>عملکرد توزیع</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>نتیجه‌گیری</u>
Error! Bookmark not defined.	فصل چهارم: مقایسه و تطبیق
Error! Bookmark not defined.	<u>مقدمه</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>مقایسه دو مکتب</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1) مبانی نظری</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1-1) نگاه به سیاست</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1-2) نگاه به انسان</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1-3) مبانی مشروعیت</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1-4) غایت حکومت</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2) ساختار قدرت</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2-1) حاکم یا رهبر آرمانشهر</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2-2) مردم</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>2-3) شیوه‌ی توزیع قدرت</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3) کارویژه‌های آرمانشهر شیعه و یهود</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-1) کارویژه‌های فرآیندی</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-1-1) تصریح و تالیف منافع</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3-1-2) وضع قوانین</u>

<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>3-1-3</u> قضاوت و اجرا
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>3-2</u> کارویژه های سیستمی
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>3-2-1</u> جامعه پذیری
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>3-2-2</u> گزینش کارگزاران
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>3-2-3</u> ارتباط گیری
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>3-3</u> کارویژه های سیاست گذاری
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>3-3-1</u> استخراج منابع
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>3-3-2</u> عملکرد توزیع و تنظیم
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>×</u> برتری نژاد
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>نتیجه گیری</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>نتیجه گیری</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>فهرست منابع</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>الف) کتاب ها</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>ب) مقاله ها</u>

مقدمه:

طرح تحقیق

1. بیان مسأله:

یکی از مفاهیمی که در نگرش های دینی و حتی غیر دینی مکرراز آن یاد شده و از جنبه های مختلف مورد بررسی قرار می گیرد، آرمانشهر است، آرمانشهری که خبر از ظهور یک منجی در آن داده می شود. در این پایان نامه سعی بر این است که ابتدا ضمن بیان مفاهیم نظریه های آرمانشهر به مفهوم این کلمه در نگرش شیعی و یهودی پرداخته و آرمانشهر را از منظر آنها مورد تحلیل و بررسی قرار داده و سپس در آخر پژوهش به تطبیق این دو با یکدیگر پرداخته و با ذکر موارد تشابه و تفاوت آنچه را در این دو مکتب به عنوان آرمانشهر مد نظر است مورد مقایسه قرار دهیم.

2. علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:

علاقه به بررسی مسأله آخرالزمان در دین یهود و اسلام و چگونگی نگاه به این مسأله از دیدگاه این دو دین عاملی در جهت انتخاب این موضوع بوده که البته به نظر می رسد بررسی مسأله اعتقادی در این دوران اهمیت دو چندان دارد و امید می رود تا با بررسی تطبیقی این دو دین زوایای پنهانی این مسئله روشن گردد.

3. سابقه پژوهش:

پیرامون مسئله مهدویت و آرمانشهر مطالعاتی صورت گرفته ولی در رابطه با مقایسه آرمانشهر شیعه و یهود بحثی دیده نشد که به طور کامل این بعد را مورد بررسی قرار دهد.

4. سؤال اصلی پژوهش:

وجوه تشابه و تمایز نظریه آرمانشهری در اندیشه سیاسی شیعی و یهودی چیست؟

5. فرضیه پژوهش:

آرمانشهر در اندیشه های شیعی و یهودی به دلیل تعلق مشترک آنها به ادیان ابراهیمی دارای محورهای متقارن زیادی چون نقش منجی موعود، حاکمیت الهی و ایجاد جامعه یکپارچه دینی است، اما در مواردی چون قومیت محوری در یهود و فرانگری در نگاه شیعی و زمینه های تحقق آرمانشهری با یکدیگر تمایز می یابند.

6. مفاهیم:

آرمانشهر: مراد از آن یک جامعه آرمانی است که تحقق آن در دوره آخرالزمان است. قومیت محوری: مراد این است که آرمانشهر متکی بر قوم و محور خاصی است.

7. سؤالات فرعی پژوهش:

- 1- آرمانشهر یا یوتوپیا اصلا به چه مفهومی گفته می شود؟
- 2- ویژگیهای آرمانشهر شیعی چیست؟
- 3- ویژگیهای آرمانشهر یهودی چیست؟
- 4- وجوه برتری آرمانشهر شیعی بر آرمانشهر یهودی کدام است؟

8. پیش فرض های پژوهش:

- 1- آرمانشهر به حکومتی در آخرالزمان گفته می شود که آمال همه مکتب ها بوده و جهان را به صلح و آرامش می رساند.
- 2- در مکتب شیعه از جمله مفاهیم اصلی مفهوم مهدویت است که قابل توجه خیلی از متفکران قرار گرفته است.
- 3- در مکتب یهود مفهوم آرمانشهر عاملی بوده در انجام بسیاری اقدامات توسط معتقدان این دین و ایجاد روحیه برای مقابله با مشکلاتی که بر ایشان ایجاد می شد.
- 4- در اصل مطلب تشابهات زیادی وجود دارد ولی در عین حال تفاوتی نیز می توان دید.

9. اهداف پژوهش

این پژوهش با هدف روشن کردن مسئله آرمانشهر در نگرش یهود و شیعه صورت گرفته تا ابهامات را در این زمینه رفع نماید.

10. روش پژوهش:

نوع روش پژوهش : توصیفی و تحلیلی

11. روش گردآوری اطلاعات و داده ها:

کتابخانه‌ای

12. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده ها :

با بهره گیری از الگوی نظام سیاسی در رویکرد کار کردگرایی ساختاری و ترکیب آن با نظریه آرمانشهری

13. سازمان دهی پژوهش :

در فصل اول، مفهوم آرمانشهر، دیدگاه ادیان دیگر، ساختاری و توتوپیا و چارچوب تحلیلی بیان شده است.

در فصل دوم، ویژگیهای آرمانشهر شیعی تبیین شده است.

فصل سوم، به بیان ویژگیهای آرمانشهر یهودی اختصاص دارد.

فصل چهارم، در مورد وجوه برتری آرمانشهر شیعی بر آرمانشهر یهودی است.

فصل اول:

مفاهیم و چارچوب نظری

بخش اول: مفاهیم

مقدمه

یکی از مهمترین مفاهیم مطرح شده توسط ادیان الهی و حتی گاهی در مکاتب غیر الهی، مفهوم آرمانشهر است، که همراه با خود نوعی امید و انتظار را به همراه می آورد. این مفهوم توسط اندیشمندان از زمانهای قدیم مورد توجه بوده و نظرات گوناگون پیرامون آن ارائه شده است. با توجه به اهمیتی که امروزه این مفهوم در جوامع پیدا کرده است، در بخش اول این فصل به تبیین مفهوم آرمانشهر، چیستی این مفهوم، کارکردهای آن و در نهایت جایگاه آن در مکاتب مختلف پرداخته و آنچه را که برای فهم دقیق این مفهوم نیاز است مطرح می کنیم، علاوه بر این به بررسی مفاهیم متعدد ارائه شده برای این مفهوم و کلیات مربوط به آن می پردازیم تا راهگشای فهم مطالب فصول بعد باشد.

در بخش دوم این فصل نیز چارچوبی که بتوان با توجه به آن به دسته بندی مطالب فصول بعدی پرداخت ارائه می کنیم تا با عنایت به این دسته بندی، ساختار آرمانشهرهای مورد نظر را بررسی کرده و بتوان به تطبیق و مقایسه ابعاد گوناگون (ساختارها- کارکردها) چنین حکومتی پرداخت.

1) چیستی آرمانشهر:

آرمانشهر، مدینه فاضله یا یوتوپیا جامعه‌ای است آرمانی، که در آنجا زندگانی مردم، کامل و قرین رستگاری است. کمالی است که تصویر آن در افق آرزوی آدمی همواره نمونه خیر برین، زیبایی و کامیابی است. آدمی در ازنای تاریخ همواره آرزومند دستیابی به جامعه‌ای بوده که در آن دلخواسته هایش را تحقق بخشد، در فضای بایسته اش استعدادهای خود را از قوه به فعل در آورد و کمال معنوی را با آرامش روحی و بی نیازی

مادی در آمیزد، اما بیان این آرزو بر حسب زمان و مکان جلوه ها داشته و به مقتضای پیشرفت عقلی و تجربی آدمی و به تناسب شناخت او از جهان پیرامونش رنگها پذیرفته است.¹

آرمانشهر طرح یک جامعه‌ی آرمانی است، آن را نه می‌توان با افسانه و اسطوره که حافظه‌ی گذشته تخیلی را در بردارد اشتباه کرد و نه با هزاره باوری که خبر از دوران طولانی هرج و مرج و اختلال در روی زمین پیش از رسیدن به آخرالزمان را می‌دهد.

آرمانشهراراده‌ی شکل دادن و تصویر جامعه بر مبنای آرمان اخلاقی، مفهومی از عدالت، مفهومی از خوشبختی و مفهومی از کفایت، کارآمدی و مسئولیت است. در آرمانشهر همیشه موضوع بر سر جستجوی بهترین دنیاهاست یا دست کم سعی در یافتن بهترین ها، تا تعریفی برای شرایطی پیدا کنند که انسانها می‌توانند در آن شرایط با یکدیگر در صلح و آرامش و خوشبختی زندگی کنند. گاهی آرمانشهرمیل به نوعی مکث یا آرزوی رسیدن آخرالزمان، یا پیدایش دنیایی آرام، بدون ماجراهای پیش بینی نشده و بدون خشونت است که ساکنان آن را علاقه و ایمان مفرطشان به مقررات و نهادهای ابدی مقدس حفظ و حمایت می‌کند و در آن خوشبختی و خوشی و نبود تلاش و کوشش و رنج و درد تضمین شده است.

گاهی گفتار در زمینه آرمانشهر به صورت گفتاری علمی در می‌آید، در این صورت پذیرفتن حق آرمانشهر به معنی پذیرفتن حق فهمیدن و تغییر دادن است به محض اینکه آرمانشهر مطرح می‌شود به هر شکلی میل به علم پدیدار می‌شود.²

آرمانشهر تجسم شهری آرمانی است، که از جمله آرزوهای کهن انسان بوده است، آرزویی کاملاً طبیعی که عمری به درازای عمر آدمی دارد. در واقع با تحقق این آرزو، مکانی پیدا می‌شود که مجمع همه‌ی خیرها و فضیلت هاست و در آن از شر و شیطان خبری نیست. ویژگیهایی که برای این مکان برشمرده می‌شود، آن چنان شوق انگیز است که کمتر کسی هوس رفتن بدانجا را نکند و البته بسیاری از اندیشمندان سیاسی سعی بر ایجاد چنین آرمانشهری داشته اند و به تعبیری می‌توان تاریخ اندیشه سیاسی را داستان جذاب و پر ماجرای کوشش برای تاسیس آرمانشهر دانست.³

1 حجت الله اصیل، *آرمانشهر در اندیشه ایرانی*، چاپ دوم، تهران: نشر نی، 1381، ص 17.

2 ژاک آتالی، *برادری آرمانشهری نوین*، ترجمه فیروزه دیلمقانی، تهران: فرهنگ و اندیشه، 1381، ص 59.

3 امیر موسوی، «آرمانشهر دست نیافتنی و آرمانشهر دست یافتنی»، *نشریه جامعه سالم*، شماره 40، ص 43.

آرمانشهر در زبان لاتین از (UTOPIA) گرفته شده است. یوتوپیا واژه‌ای یونانی است که توماس مور آنرا به کار برده و بعدها سرسلسله‌ی آثار بسیاری درباره جامعه آرمانی و ساخت و ساز آن شد.⁴

اصطلاح یوتوپیا از واژه‌ی یونانی (OU-TOPOS) به معنای لامکان و یا (EUTOPOS) به معنای آباد مکان یا بهترین مکان گرفته شده است و به عنوان یک تعریف توسط توماس مور برای کتابی که در سال 1516 منتشر گردید استفاده شد، این اصطلاح تعاریف متعددی دارد، گاهی از آن به عنوان تصویری از گذشته دور و بدوی، وقتی که انسان ارتباط بیشتری با خدا یا خدایان داشت و گاهی هم در بعضی فرهنگهای باستان تصویری از سرزمینی بیگانه بود، که ساکنان آن در حکومتی بدون جرم و سختی زندگی می‌کردند، و البته در مقابل گاهی اصطلاح یوتوپیا به یک زمان و مکان کاملی در آینده ارجاع داده می‌شود، آنجا که، بازیافتن یک بهشت گم شده، تصویری از سلطنت مسیح و یا ایجاد یک جامعه‌ی ایده آل توسط خدا بوده است و در این میان گاه تصویری از جهان‌های آسمانی همچون افسانه‌ی جزایر خوشبختی، سرزمین پاک بودایی، و یا تصویر قرآن از بهشت همه به عنوان تصوراتی از یک شهر آرمانی است که مطرح می‌شود.⁵

البته باید دانست یوتوپیا مور افسانه‌ی بهشت زمینی نیست، بلکه بهانه‌ای است برای خرده‌گیری از جامعه‌ی خویش و جزیره‌ی یوتوپیا مور بیش از آنکه غایتی عملی باشد، مانند جمهوری افلاطون، رویایی است تا مل انگیز که مهمترین وجه آن کمونیسیم است.

به هر ترتیب هم زمان با کوشش برای توصیف جامعه‌ای مطلوب و ایده آل و یاراهای دستیابی به آن، تعریفهای مختلفی نیز برحسب نظر اندیشمندان از یوتوپیا صورت گرفته است، به طور مثال اچ جی ولز در کتاب (یک یوتوپیا مدرن) اینگونه تعریف می‌کند: دنیای مشخصاً منطقی تر و شایسته تر از آنچه که ما در آن زندگی میکنیم، و یا چد والش مفهوم آرمانشهر را با ظرافت بیشتری شرح داده و می‌گوید: آرمانشهر جامعه‌ی کاملی را پیشنهاد نمی‌کند، بلکه به سادگی جامعه‌ای را بهتر از آنچه که ما مشاهده می‌کنیم، به تصویر کشیده است و بنابراین این جامعه نباید لزوماً "جامعه‌ای کامل و بدون نقص باشد، بلکه جامعه‌ای برتر از دنیای واقعی ماست."⁶

در هر حال هر کس به گونه‌ای به تعریف آرمانشهر پرداخته بعضی آنرا منطبق بر کمال معنوی انسان و عده‌ای

4 توماس مور، *آرمانشهر (یوتوپیا)*، ترجمه داریوش آشوری، نادر افشار نادری، چاپ دوم، تهران: دیبا، 1373، ص 16.

5 Elidae mircea, *Encyclopedia of Religion, mamillane, 1987 P. 159.*

6 کیانا مرادخانی «بررسی تاریخیچه»، *نشریه کتاب ماه (ادبیات و فلسفه)*، ش 38، ص 72.

آنها در آزادی و خوشبختی مادی می‌دانند اما باید گفت، آرمانشهر، محصول تفکر انسان ناخرسند از وضعیت روزگار و واقع تجلی آرزوی نویسنده است.

در واقع هر یک از متفکران نیز به گوشه‌ای از ابعاد آرمانشهر پرداخته‌اند، افلاطون هدف را رسیدن به سعادت دانسته و فارابی نیز مدینه فاضله‌ای را در نظر دارد که هدف نهایی اجتماع در آن تعاون در اموری است که به سعادت انسان منجر می‌شود⁷ و بدین صورت می‌توان گفت که آرمانشهر تجلی جامعه‌ای برتر و یا فراتر از روزگار ماست جایی که سعادت حال چه دنیوی و مادی و چه معنوی، همراه به کمال در آن جستجو می‌شود. مکانی که در طول روزگار آرزوی انسان‌ها بوده است و البته هر اندیشمندی ویژگی‌های مختلفی همراه با نظر خود برای آن ذکر می‌کند.

2) آرمانشهر و مفاهیم مشابه:

مفاهیم مشابه و نام‌های متنوعی در اساطیر و افسانه‌های مناطق گوناگون و همچنین توسط طراحان آرمانشهر به کار برده شده که هر یک به نوعی تصویری از آرمانشهر را به جای می‌گذارد. هر یک از این نام‌ها برگرفته از فکر و ذهن طراحان و به گونه‌ای نشأت گرفته از شرایط و فرهنگ حاکم بر ذهن طراح آن است، که با توجه به این مطلب باید نام‌ها و مفاهیم متعددی را دنبال کنیم.

بهشت دیلمون یکی از این نام‌هاست، که در افسانه‌های سومری و بابلی از آن یاد شده است یا قوم یهود در صحرای سینا تصور مکانی بهشت آیین را از کنعان داشت⁸. در عین حال تصویری که از جهان‌های آسمانی نظیر آنچه در افسانه‌های رومی-یونانی به نام جزایر خوشبختی وجود دارد یا آنچه که به عنوان سرزمین پاک بودایی نام برده می‌شود⁹ و حتی نمونه‌هایی از این بهشت زمینی را می‌توان در متن‌های دینی و اساطیر کهن ایرانی یافت، طبق روایات دینی زردشت، جمشید به فرمان اهورامزدا بهشتی به نام ورجمکرد بنا کرد که نمونه والگوی بسیاری از بهشت‌های ایرانی است و یا کنگ دژ که توسط سیاوش بر سر دیوان بنا نهاده شد، نمونه‌های دیگر این بهشت ایرانی را می‌توان، کاخ کیکاووس و کاخ افراسیاب ذکر کرد¹⁰.

7. حجت الله اصیل، پیشین، ص 87.

8. سولماز نراقی، «آرمانشهر دلپذیر در عالم قدرت»، اعتماد 82/6/6.

1.Elidae mircea, Encyclopedia of Religion, mamillane, 1987. P 160.

10. حجت الله اصیل، پیشین، ص 45.

علاوه بر آنچه در افسانه ها پیرامون آرمانشهر است، می توان مفاهیم مشابه دیگری نیز یافت، همچون مفهوم «شهر خدای» آگوستین، «شهری در آفتاب» کامپانلا، «آتلانٹیس جدید» فرانسیس بیکن¹¹، «مدینه فاضله» فارابی و نهایتاً «یوتوپیا» توماس مور که الگوی بسیاری از آرمانشهرهای بعد از خود بودند. هر چند در ادیان مختلف نیز نمونه هایی از آرمانشهر یافت می شود، همچون تصویری که قرآن از بهشت ارائه می کند و یا اعتقادات ادیان اسلامی، یهودی و مسیحی به حکومت منجی و آرمانشهری که در آخرالزمان ایجاد می شود، همگی به گونه ای اشاره به آرمانشهری مملو از صلح و صفا و خوشبختی دارد.

3) تاریخچه آرمانشهر

پیرامون تاریخچه آرمانشهر باید گفت که بشر در طول تاریخ و همراه با تحولات فکری خود، در ضمن دیدن بی عدالتی ها و ظلم در دنیای خود، همیشه سعی کرده برای تسکین خود دنیای ایده آلی را ترسیم کند و همیشه به ایجاد مدینه ای مطلوب و آرمانی برای بهتر زیستن اندیشیده است، این دنیای تخیلی پناهگاه خوبی را برای بشر فراهم آورده تا از مشکلات زندگی بگریزد.

کهن ترین افسانه شناخته شده درباره بهشت این جهانی، «پهلوان نامه گیل گمش» در افسانه های سومری و بابلی است، زمانی که گیل گمش برای فرار از دلهره، ترس و مرگ سفر پرخطری را برای رسیدن به بهشت دیلمون آغاز کرد. این اسطوره همراه با آرامش همیشگی و زندگی جاویدان بر اساطیر ملت های دیگر نیز اثر گذاشت و بعدها هزیود (Hesiod) شاعر سده هشتم پیش از میلاد، از مشاهده بی عدالتی در دنیا به ستوه آمد و دنیارا از دید خود به پنج عصر تقسیم کرد: عصر زرین، عصر سیمین، عصر مفرق، عصر قهرمانی و عصر آهن.¹²

عصر زرین در قلمرو اساطیر، روایت روزگار آمیختگی انسان با طبیعت و فراوانی و آسایش است، دورانی که آدمی معصومانه و فارغ از رنج هستی در دامن طبیعت بوده و به تباهی و درد انسان اجتماعی آمیخته نبوده است.¹³ در هر حال تاریخ و سرگذشت ملتها سرشار از افسانه هایی است که از این بهشت گمشده سخن می گویند و می توان آرمانشهر را در اسطوره های کهن مناطق مختلف به شکل های متعددی پیدا کرد، اما اینکه الگوی آرمانشهر ابتدا توسط چه کسی ساخته و پرداخته شده است را، می توان در آثار یونان قدیم جستجو کرد،

11 محمود طلوعی، فرهنگ جامع سیاسی، تهران: علم، 1372، ص 27.

12. حجت الله اصیل، پیشین، ص 22.

13. همان، ص 20.

هر چند که در طول تاریخ اندیشمندان و فیلسوفان زیادی برای ایجاد آرمانشهر به دنبال الگوی حکومتی مناسب بوده اند، اما همه منتقدین عقیده دارند که اولین نویسنده آرمانشهری، افلاطون است که کتاب جمهوری او الگوی اولیه‌ی دیگر کارهای آرمانشهری و حتی ضدآرمانشهری است.

جامعه در دنیای آرمانشهری افلاطون به سه طبقه اجتماعی تقسیم می‌شود و آنانی که متعلق به هر یک از این طبقات هستند به گونه‌ای خاص تربیت می‌شوند تا برای وظائف آینده شان آمادگی پیدا کنند¹⁴. او به نظام طبقاتی معتقد است و می‌گوید آنانکه لیاقت دارند، خداوند در نهادشان طلا سرشته است، در نهاد نگهبانان نقره و در نهاد بردگان و سایر پیشه وران آهن و برنج است.

او در کتاب خود همه حکومتها را فاسد دیده و به دنبال زمینه سازی جامعه عادل است. در نظر او نوع بشر هرگز از رنج و محنت نجات نخواهد یافت، مگر آنگاه که فلاسفه حقیقی زمامدار امور سیاسی گردند (حکومت شاه فیلسوف). او کمال مطلوب را از نظر فردی، در عدل و از نظر اجتماعی در حکومت فلاسفه می‌داند، هر چند که ایجاد چنین حکومتی را ممکن نمی‌داند¹⁵. در نظر او شهر کامل شهر اشرافی (آریستوکرات) است و دولت اشرافی بهترین دولت هاست و در عین حال او حکومت فرزنانگان که نیرومندترین مغزها و مهربان ترین قلبها را دارند توصیه می‌کند، در نظر او هر فکر و عقیده‌ای باید اساس منطقی داشته باشد، علاوه بر این تنها رمز موفقیت سیستم تحصیلات است که از این طریق هر کس ممکن است فیلسوف شود¹⁶.

قرنها بعد از افلاطون سنت آگوستین (352-430م) فیلسوف الهی مسیحی و از بزرگترین آباء کلیسا، مدینه فاضله خود را در کتاب «شهر خدا» ترسیم کرد. او مدت سیزده سال به طرح و شرح شهر ایده آلی خود پرداخت، عقاید او که به نوافلاطونیان نزدیک است، خصوصیتی کاملاً ایمان گرا دارد و بر این اصل استوار است که جایی که ایمان نباشد علم و حقیقتی نخواهد بود. او مشیت الهی را مبنای شهر خدا دانسته که به زعم او مدینه فاضله است در مقابل شهر خاکی و مدینه این جهانی که گناه آلود است و تنها دولتی وصف عدالت خواهی و عدالت پروری به خود می‌گیرد که در خدمت خداوند باشد و در این میان تمامی امور از تاریخ گرفته تا اعمال نیک و بد و سرنوشت انسان ها از رهگذر اراده و مشیت الهی صورت می‌گیرد¹⁷.

3.5. کیانا مرادخانی، پیشین، ص 73، 74.

4. علی اصغر عین القضاة، «مدینه فاضله اسلامی یا آرمانشهر انسانی»، انتخاب، 79/4/6.

17. ناصر صادقی، «از افلاطون تا تافلر»، نشریه آزما، ش 5، ص 15.

آگوستین صلح و عدالت خواهی را دو ویژگی مدینه فاضله خود می‌داند که تحقق آن جز با این دو میسر نیست و چنین مدینه‌ای را در آسمان‌ها سراغ می‌دهد و شاید منظور او از شهر خدا همان بهشت موعود ادیان الهی است، چون انسان‌ها را به دو دسته تقسیم می‌کند قایلی و شرور، هابیلی و نیکوکار که دسته اول را در خور زندگی بی دوام و رنج آور دنیوی و گروه دوم را کسانی که موقتا به زندگی در دنیا پرداخته و سرانجام به بهشت می‌روند می‌داند.

در هر حال نظریه او از نظریه ثنویت مانی و محور جامعه او همچون افلاطون است و علاوه بر این او معتقد بود که انسان چون به گناه نخستین مبتلا است، حکومت باید قدرتمند باشد تا بتواند نظم را برقرار سازد¹⁸.

بعد از آگوستین به فارابی اندیشمند مسلمان می‌پردازیم، ابونصر محمد فارابی از دیگر اندیشمندان است که به تبیین و بررسی آرمانشهر در آثار خود دست زد. او از فیلسوفان مسلمان قرن چهارم هجری است و مدینه فاضله خویش را در کتاب‌هایی چون؛ سیاست مدینه و آراء اهل مدینه فاضله توصیف نمود. فارابی بر خلاف دیگران یک شهر را هدف خود قرار نداده و آن را کمال نهایی تلقی نمی‌کند بلکه در صدد تاسیس جامعه بزرگ جهانی، متشکل از تمامی ملتها و اقوام بوده است¹⁹. مدینه فاضله فارابی، جامعه‌ای است کاملا روحانی که تصور جزئیات آن بسی دشوار است. او آنجا که طرفدار فرمانروایی حکیمان فرزانه است، سعادت جامعه را در هماهنگی و سادگی می‌داند و عدالت را در گماردن افراد به کاری که سرشت و توانایی شان رخصت می‌دهد، می‌بیند. در نظر او جامعه مدنی محصول تقسیم کار اجتماعی است و تنها در جامعه است که انسان به کمال و سعادت می‌رسد که در خور آن است دست می‌یابد.

فارابی هدف و غایت شهر آرمانی را رسیدن به سعادت می‌داند سعادت خیر مطلق است و خیر آن چیزی است که به وجهی در رسیدن انسان به خوشبختی سودمند افتد و این سعادت تنها سعادت این جهانی نیست بلکه سعادت است که هم زندگی این جهانی را به وجه دلخواه تامین می‌کند و هم رستگاری او را در جهان دیگر تحقق بخشد و از آنجا که هر کس به نسبت شایستگی از خرمن دانش بشری بهره می‌گیرد، این تفاوت شایستگی

18. مایکل فاستر، *خداوندان اندیشه سیاسی*، جواد شیخ الاسلامی، تهران: امیرکبیر، 1358، ص 130.

19. علی اصغر عین القضاة، پیشین.

ها خود سرچشمه سلسله مراتب اجتماعی است که در شهر آرمانی فارابی به دقت برقرار و رعایت می شود و از آنجا که هدف از آفرینش انسان رسیدن به سعادت است در این میان نیاز به رهبر و مرشد ضرورت می یابد.²⁰

فارابی معتقد است همانطور که قلب بر تمام اعضاء دیگر جسم ریاست دارد، در مدینه فاضله نیز ریاست و زعامت خاص فردی است که به درجات همه خادم او هستند. اورئیس اول جامعه را پیامبر می داند که اتصال به عقل فعال دارد و در غیاب او کسی که به شیوه و منش او عمل کند. نظام سیاسی مورد نظر فارابی در دل نظام بزرگ آفرینش می گنجد و یک شهر تحمل آن را ندارد.²¹ در نظر او مدینه فاضله، مدینه ای است که هدف غایی اجتماع در آن تعاون در اموری است که سبب دستیابی به سعادت انسان ها می شود و در واقع در نظر فارابی هر چند افراد جامعه وظیفه خاص خویش را انجام می دهند، اما افراد در مجموعه ی شهر یک غایت و هدف را دنبال می کنند و در یک نظام کلی تر قرار می گیرند و در این آرمانشهر یا همه مردم در آسایش و سعادتند و یا همه نصیبی از سختی دارند و بدین گونه او عدالت را نیز در آرمانشهر خود می گنجانند.²²

بعد از بیان اندیشمندان مفهوم آرمانشهر باید به توماس مور (خالق مفهوم یوتوپیا)، چهره بزرگ دوران رنسانس انگلیس و از سیاستمداران کاتولیک مذهب پرداخت. او در کتاب خود «یوتوپیا» بعد از انتقاد پرشور از اوضاع اقتصادی و اجتماعی اروپا، شهری را طرح نمود که مفاهیم آن باتمدن اروپایی پیوند عمیقی داشت. او مانع تحقق نظام یوتوپایی را، غرور انسان می داند و شرارتهای دیگر را مولود آن می شمارد.²³ ساکنین شهر مور آشکارا کافرند، اما این کافران اهمیت بیشتری برای اخلاقیات در قیاس با مسیحیان قائل اند و بنابراین در نظر مور مذهب کلیدی برای موفقیت نیست، اما اخلاقیات می تواند اینگونه باشد. مهمترین خصیصه این جامعه کمونیست است که البته رنگ و روی دینی دارد و به خانواده به عنوان سنگ بنای جامعه اهمیت می دهد.²⁴

علاوه بر توماس مور، اندیشمندان دیگری نیز با توجه به اوضاع جامعه و برداشت های خود به ایجاد آرمانشهر یا یوتوپیا دست زده اند، توماسو کامپانلا نمونه بارز یک نظریه پرداز آمانشهر است او نخستین کسی بود که کوشید عقاید خود را به اجرا درآورد، در نظر او اصلاح جسم انسان ها برای پرهیز از پیدایش آدم های شرور

20. حجت الله اصیل، پیشین، ص 146.

21. ناصر صادقی، پیشین، ص 15.

22. غلامحسین احمدی، «بررسی آرمانشهر دینی و آرمانشهر حکیم فارابی»، کیهان، 80/1/30.

23. علی اصغر عین القضاة، پیشین.

24. ناصر صادقی، پیشین، ص 16.

اهمیت بسیار دارد و بر این اساس تلاش ها باید متوجه تولید مثل از زاویه مصلحت جمع باشد. نوع دیگر آرمانشهر رادر اثر بلامی می توان مشاهده کرد که نشان از نوعی سوسیالیسم اصلاح گرا دارد، او سازماندهی کار را محور اصلی جامعه می داند و برای دولت نقشی جز برآوردن نیازهای افراد نمی داند، کارها بین شهروندان توزیع شده و از آن پس یک ارتش صنعتی واقعی تشکیل می دهند.²⁵

فرانسیس بیکن نیز در شهر آرمانی خود نقطه اتکا را حاکمیت بر طبیعت می داند که تابع نیازها و امیال انسانی است، این آرمانشهر کمتر از آرمانشهر مور خشک و برابری جوست²⁶.

در این میان باید گفت علی رغم آنکه تا قبل از قرن هیجده پرسش از آرمانشهر پیرامون این مسئله بود که آیا کمال دست یافتنی و تحقق پذیر است یا نه؟ بعد از این قرن این امکان محتمل شد و این پرسش پیش آمد که آیا زندگی در آرمانشهر برای انسان ها تحمل پذیر است یا نه؟ بولورلیتون به دنبال این مسئله است و با فرض واقعیت پیدا کردن آرمانشهر به دنبال این سوال است که آیا تحمل پذیر است یا خیر²⁷؟ جیمز هارینگتون نیز به دنبال ساخت دولت شهر جاودانی است و معتقد است جمهوری اگر خوب طراحی شود می تواند تا ابد دوام یابد و این با جریان آرمانشهرگرایی هم آواست. سن پیراهب نیز برای برقراری عصر طلایی ایجاد فدراسیون اروپا را توصیه می کند تا مانع منازعات گردد و در نتیجه به رهبری خرد انسان وارد بهشت زمینی گردد.²⁸

در این میان بهشت امیل زولا تکمیل آرمان گرایی قرن نوزدهم است که بنای رویای بهشت زمینی توسط انسان است و تمامی شرایط «جامعه رضایت کامل» رادر آن می توان دید، در این جامعه خوشبختی فرد عامل خوشبختی همگان است، انسانیت به اوج خود می رسد و عواطف به صورت فضایل اجتماعی در می آیند.²⁹

در هر حال در طول قرنهای اندیشمندان گوناگونی به طرح آرمانشهر پرداخته و هر یک از زاویه ای به آن نگریسته اند و همگی از پس رنج ها و سختی های جامعه وجود چنین جامعه ای را آرزو کرده اند. از دیگر طراحان آرمانشهر می توان به اندیشمندانی چون ویل دورانت، بوعلی سینا، ارسطو و خواجه نصیرالدین طوسی و حتی به

25. فردریک روویون، *آرمانشهر در تاریخ اندیشه غرب*، عباس باقری، تهران: نی، 1385، ص 125.

26. همان، ص 146.

27. همان، ص 185.

28. همان، ص 228.

29. همان، ص 234.

فیلسوفانی چون کانت، هگل وراسل اشاره کرد که همگی به دنبال این بهشت گمشده بوده اند و هر یک به شکل اثری مستقل و یا به طور غیر مستقیم در آثار خود به طرح آرمانشهر مطلوب پرداخته اند.

البته لازم به ذکر است در قرون اخیر گونه‌ای از تفکر آرمانشهری سکولار به نام مارکسیسم رواج یافت. آرمانشهری که نتیجه حاصل از آن یک جامعه آزاد از طبقات و مذهب است. مفومی که توسط سیاست مدارانی چون لنین، استالین و رهبران چین و کره مورد بهره برداری قرار گرفت و بدین صورت سیاستهای مارکس به سمت نوعی یوتوپایی شدن حرکت کرد و بعدها کمونیسم و سوسیالیسم شکل های مختلفی به خود گرفت.³⁰ البته این نوع برداشت در پی توجه به ارزشهای مادی و زمینی است، در ضمن اینکه آرمانشهر مورد نظرما آرمانشهری مذهبی، همراه با ارزشهای اخلاقی و معنوی در راستای رسیدن به سعادت بشر است.

4) کارکرد یوتوپیا یا آرمانشهر

انسانها همواره با دیدن وضع نامطلوب جوامع انسانی و بروز ستمها و بی عدالتی ها و دشمنی ها، به دنبال تاسیس یک نظام ایده آل بوده اند، تا بتواند آرمانهای متعالی و انسانی را در آن به تحقق برساند. نظامی که بر پایه‌ی صداقت، محبت، نوع دوستی، فداکاری، تعاون، عدالت، آزادی و آزادگی باشد، به طوری که آنچه را در فطرت سلیم خود در می‌یابند، در این مدینه فاضله به اجرا در آورده و از آثار مطلوب آن بهره مند گردد.³¹

اگرچه خواسته های انسان در رابطه با آرمانشهر هرگز و در هیچ دوره‌ای از تاریخ به واقعیت مورد نظر نزدیک نشده است اما انسان متفکر در طول تاریخ برای به واقعیت درآوردن خواسته های خود و دست یابی به شهر آرمانی راه و روشهای مختلفی را پیشنهاد کرده و الگوهای گوناگونی را ارائه کرده است .

این اندیشه پناهگاه خوبی را هم برای بشر فراهم آورده تا او را از مشکلات زندگانی بگریزند و در پرتو تسکین دهنده‌ی این دنیای معقول و عامل که همواره ذهن او را به عنوان دنیایی آزاد و فارغ از هرگونه هراس به خود معطوف داشته با امنیت بیاساید.³² اندیشنده‌ی شهر آرمانی با گریختن از آنچه که هست در عالم خیال آنچه را باید باشد تحقق می‌بخشد. این کوششی است برای برقراری توازن عاطفی و رویارویی با سدها و سرکوبها که مقابله‌ی عقلانی و واقعی با آن میسر نیست. انسان ها در برخورد با منع ها و سرکوبها واکنشهای روانی گوناگون

30. Encyclopedia...p161.

31. علی اصغر، عین القضاة، پیشین.

32. کیانا مرادخانی، پیشین، ص 72.

نشان می‌دهند، گاهی به دوران خوش کودکی و گاهی به دنیای تخیل می‌گریزند، تا اینگونه دل خواسته‌ی خود را یافته و با تصور کامیابی ناخوشی را فراموش کنند.³³

در این میان طراح آرمانشهر می‌خواهد تصویر جامعه‌ای کامل عرضه کند که در آن سعادت انسان تامین می‌شود. اما انسان اجتماعی است و از تاثیر اجتماع و معیارها و هنجارهای رایج آن برکنار نیست و در اینجا طرح آرمانشهر تصویر واژگونه‌ای است از نظام مستقر و در همان حال محصول فرهنگهای گوناگون است. آرمانشهرها با زتاب شرایط عینی جامعه اند و نویسنده با طرح آرمانشهر بدین وسیله می‌کوشد با طرحی آرمانی وضع موجود را نفی و ارزشهای آن را انکار کند و در این صورت آرمانشهر تنها وسیله‌ی گذار از عینیت به ذهنیت نیست، بلکه بازآفرینی ذهنی جامعه است و به قصد انتقاد از نظام مستقر و محکی است برای سنجش وضع موجود و آشکار ساختن نارسایی‌ها و ناروایی‌هایش. برای نمونه افلاطون کتاب جمهوری را پس از شکست آتن و اعدام سقراط نوشت تا نمونه‌ای باشد از اینکه دولت ثبات که زمامش در دست فیلسوف شاه است در ساختن جامعه تواناست، او به عدم امکان تاسیس چنین جامعه‌ای اقرار کرده و چنین ابراز می‌کند:

« اگر نتوانیم ثابت کنیم که تاسیس شهری که با این نمونه مطابقت داشته باشد امکان پذیر

نیست، آیا از ارزش سخن کاسته خواهد شد؟»³⁴

توماس مور نیز کتاب خود را تحت تاثیر جریانهای نوزایی و اوضاع خاص انگلستان نوشت او از حوادث زمانه‌ی خود تاثیر پذیرفته و در کتاب یوتوپیا مالکیت خصوصی و انحصارطلبی و قوانین ستمگر و قدرت نظامی را محکوم کرد و در واقع یوتوپیا مور نیز افسانه بهشت زمینی نیست بلکه بهانه‌ای است برای خرده گیری از جامعه خویش و بیش از آنکه هدفی عملی باشد رویایی تامل برانگیز از انتقاد زمانه است.³⁵

فارابی نیز در روزگاری می‌زیست که عصری پر آشوب و ستیز و دوران سستی کار خلافت بود و مسلما از زمانه خود تاثیر پذیرفت، او بر این اساس به دنبال یافتن جامعه ورهبری آرمانی است که به اوضاع متزلزل حاکم بر محیط علم و عمل ثباتی می‌بخشد و آرامشی را که جامعه متمدن نیازمند آن است، بر پایه فضیلت و تقوای سیاسی برقرار کند.³⁶

33. حجت الله اصیل، پیشین، ص 218.

34. علی اصغر، عین القضاة، پیشین.

35. توماس مور، پیشین، ص 21.

36. حجت الله اصیل، پیشین، ص 140.

از طرف دیگر اوج امید به ایجاد آرمانشهر را می توان در پدیده انقلاب مشاهده کرد که در آن می توان عنصر مهم انتقاد و خرده گیری از وضع موجود را مشاهده کرد، که تصاویر دلپذیر از آینده ای بی عیب و نقص را ارائه می دهد و رهبران انقلاب تاکید می کنند که راه رسیدن به مدینه فاضله، دگرگون کردن نهادهای موجود و پیروزی انقلاب است.³⁷

در هر حال بشر در طول زندگی همواره با پستی و بلندیهایی مواجه بوده است و در طی این مسیر تلاش کرده تا ایدئولوژی کامل تری پیدا کند تا به او قدرت مقاومت و بقا بدهد. در این میان ممکن است ملتی که بعد از شکوه و بزرگی دچار سقوط گردیده با یاد آوردن عصری که زندگی قرین سعادت داشته، خود را تسکین دهد و یا جامعه ای را که فراهم کننده آرزوهایش است در ذهن و اندیشه بسازد تا بتواند وضع ناخوشایند خود را نفی کند. این کمال یابی بشر و آرزوی آرمانشهر بشری ذهن بسیاری از نظریه پردازان و اصلاح طلبان را به خود مشغول کرده است و آنان را به طرح حکومتی ایده آل وادار نموده تا بدین وسیله دردهای بشری تسکین یابد و امید و آرزوی رسیدن به جامعه ای کمال یافته به انسان ها دلگرمی و پشتکار برای حرکت و تلاش به سوی آینده ای بهتر را به ارمغان آورد.

5) جایگاه یوتوپیا یا مدینه فاضله در ادیان

آرزوی ایجاد آرمانشهر بشری، در افکار بسیاری از فلاسفه، نظریه پردازان، ادیبان و شاعران جهان کمابیش دیده می شود. در این میان مدینه فاضله ای که پیامبران الهی در صدد تاسیس آن بودند در مقایسه با آرمانشهرهایی که اندیشمندان بشری آنها را طراحی نموده اند تفاوت ماهوی دارد. آنها دنبال استقرار نظامی مطلوب، برای زندگی بشر و سعادت او رفته اند که قانونگذار آن، خالق انسانها است و اینان جویای نظامی هستند که مولود عقل و فکر مخلوق است، آنان تبلیغ گر حکومت و سیاستی می باشند که اجرا کننده ی آن پرواپیشگان وارسته ای هستند که خود را در برابر خدا مسئول می دانند و مهبای پاسخگویی از عملکرد خویش در روز واپسین اند، حال آنکه اینان سکان کشتی حکومت را به افرادی می سپارند که متاثر از تمایلات نفس خویش بوده و طرفدار اصالت نفع در دنیای گذرا می باشند و حداکثر در برابر مردم باید پاسخگویی کنند. اذهان و اعتراف نظریه پردازان و تلاشهای بی حاصل آرمانشهرسازان بشری، گذشته از نارسایی ها و یکسونگری هایی که در عرصه ی اندیشه و فکر داشته اند، اثبات تئوریهایی است که فقط در میدان خیال مجال مانور پیدا کرده اند

37. علی اصغر عین القضاة، پیشین.

وهرگز پا به عرصه‌ی وجود نگذاشته است. آرزوهای کسانی که حاضر نبودند که حیات فردی و اجتماعی انسان را در حد یک زندگی حیوانی ببینند. در هر حال علاوه بر تاریخ تفکرات بشری، تاریخ ادیان الهی نیز نشانگر همین تلاشها در سطحی بالاتر، عمیق تر و امیدبخش بوده است. انبیای بزرگ آمدند تا دست بشر را گرفته و به سوی آرمانشهری که خدا نشان داده بود رهنمون شوند و آنان را از شر مدینه های فاسق نجات دهند.³⁸ در این میان ادیان گوناگون هر یک به نحوی خبر از ظهور یک منجی می دهند که مدینه‌ی فاضله‌ای را برپا می سازد و صلح و آرامش به ارمغان می آورد. در این قسمت به بررسی آرمانشهر از دیدگاه ادیان می پردازیم.

1-5) مدینه فاضله در آیین هندو

آیین هندو آیینی است که از آیین ودائی نشأت گرفته و هم اکنون نیز در هندوستان پیروانی دارد. آنان در عین اینکه مشرکند موحندن و در حالی که خدایان گوناگون را پرستش می کنند، به وجودی قاهر که علت العلل موجودات است عقیده دارند، آنان دارای کتب مقدس خود و فرقه های متعدد هستند.³⁹ بشارت به ظهور منجی در کتاب های مقدس هندو ها نیز به چشم می خورد، در کتاب ماللهند، به نقل از کتابهای مقدس هندوها اینگونه آمده که در اواخر دوره چهارم اهل زمین به فساد کشیده شده و اکثر آنها کافر می شوند و معصیتهای بزرگ انجام می دهند در این زمان (برهمن کلا) یعنی مردی شجاع و دیندار ظهور می کند و زمین را پاک و افراد پاک و طاهر را حفظ خواهد نمود.⁴⁰

در کتاب (جوک) که رهبر جوکیان هندو است او را پیامبر می دانند، درباره بشارت ظهور و رجعت گروهی از اموات در دوران حکومت عدل گستر، اینگونه آمده است که:

«آخر دنیا به کسی برگردد که خدا را دوست می دارد و از بندگان خاص اوست و نام او «خجسته» و «فرخنده» باشد. خلق را که دین ها اختراع کرده و حق خدا را پایمال کرده اند همه را زنده گرداند و بسوزاند و عالم را از نو گرداند و هر بدی را سزا دهد و یک کرور دولت او باشد که عبارت از چهار هزار سال است، خود واقوامش پادشاهی می کنند.»⁴¹

38. همان.

39. یحیی نوری، اسلام و عقاید و آرا بشری، چاپ دوم، تهران: موسسه مطبوعاتی فراهانی، 1364، ص 97.

40. علی اصغر رضوانی، موعود شناسی و پاسخ به شبهات، قم: مسجد جمکران، 1384، ص 106.

41. سید مرتضی عسگری، «امام مهدی در آیین ادیان»، مجموعه سخنرانیهای اجلاس مقدماتی بررسی ابعاد وجودی، نور، ص 64.

همچنین در جایی دیگر آمده در عالم چنان برکات آسمانی و زمینی نازل میشود که زمین از جهت خوب بودن نباتات درخشندگی خاصی یافته، بین مردم الفت و صحبت ایجاد شده و ارزاق بطور مساوی تقسیم می گردد، بنحوی که فقیر بی نیاز می گردد و دیگر کسی بر کسی برتری نمی جوید.⁴²

در کتاب شاکمونی آمده است:

« حکومت و دولت جهانی بدست مردمی از ذریه‌ی سید خلائق عالمیان (کشن بزرگ) ختم خواهد شد، او کسی است که بر کوههای شرق و غرب عالم حکومت خواهد کرد... و تمام ادیان الهی یک دین خواهد شد، او که اسمش قائم و عارف بالله است، دین خدا را احیا خواهد نمود.»⁴³

و در کتاب باسک از دیگر کتب هندوها آمده:

« دوره‌ی آخرالزمان به حکومت حاکم عادل ختم خواهد شد که رهبر ملائک و جن و انس است، حق با اوست، او بر دریا و خشکی و کوهها سیطره پیدا می کند و از آنچه در آسمانها و زمین است خبر میدهد و کسی بزرگتر از او متولد نشده است.»⁴⁴

یا در کتاب اوپانیشاد آمده است:

« این مظهر (ویشنو) در آخرالزمان ظهور می کند در حالیکه بر اسبی سفید سوار و به دست او شمشیری برهنه است و به مانند ستاره‌ی دنباله دار می درخشد و همه‌ی افراد را به هلاکت می رساند و زندگی نوینی را برپا کرده و طهارت و پاکی را برمی گرداند.»⁴⁵

در هر حال بر اساس آنچه که در کتب هندو به آن اشاره شده می توان دریافت که نوید ایجاد آرمانشهر توسط یک منجی در دوره‌ی آخرالزمان از بشارتهایی است که این دین به پیروان خود می دهد.

2-5) مدینه‌ی فاضله در آیین بودا

آیین بودا یکی از شاخه های کیش هندوست. این آیین از هندوستان آمده و سراسر مناطق خاوری را درنوردیده است و به علت داشتن اندیشه های عرفانی لطیف و گسترش در مناطق پرجمعیت جهان پیروان

42. حسین فریدونی، در انتظار آفتاب، تهران: موسسه نبا، 1377، ص 20.

43. علی اصغر رضوانی، پیشین، ص 107.

44. همان.

45. همان.

زیادی دارد و اخیراً به اروپا و آمریکا نیز سرایت کرد. بودا، بنیانگذار مکتب اصلاحی بودیسم است. در تعالیم این آیین ترک دنیا، تهذیب نفس، تامل، مراقبه و تلاش برای رهایی از گردونه‌ی زندگی پررنج این جهان را توصیه می‌کند. این آیین سه فرقه دارد و قدیمی ترین کتاب مقدس بوداییان (تری پیتاکا) یعنی سه زنبیل است.⁴⁶ بوداییها (بودا) یا (سدههارتاجوتوما) را فرزند خدا می‌دانند و معتقدند که در آخرالزمان ظهور کرده و بشریت را از وضع موجود و گرفتاریها نجات خواهد داد. آنان می‌گویند بودا با کامل کردن وظیفه‌ی خود با جسدش به آسمان رفته و باردیگر به زمین بازمی‌گردد تا صلح و برکت را به مردم بازگرداند.⁴⁷

در فرامین بودا نیز پیش‌گویی‌هایی از آینده‌ی بشر صورت گرفته است. بودا بر این باور است که در آینده انسان در دوره‌ای از زمان دچار نابسامانی و بحران می‌گردد که دیگر هیچ تفاوتی بین خیر و شر نیست. بعد از آن جامعه وارد دورانی تازه می‌گردد، دورانی که انسان به رشد روحی و بزرگی می‌رسد و در زبان پالی آنرا (SRIARAYA METTRAI) می‌نامند، که مفهوم آن بیانگر آن است که جامعه‌ای متمدن، سرشار از آگاهی و در اوج کمال پدید خواهد آمد و هر انسانی که در این جامعه‌ی مدنی قرار گیرد به فضای (DHAMMA) یا آیین بودا وارد می‌گردد و تحول بزرگی در جامعه‌ی بشری بوجود می‌آید. دوره‌ای که سمبل یک محیط آرام و مکانی حاصل خیز است و تمام سرزمین در آرامشی عمیق فرو می‌رود. الگوی حکومت (DAHMMMA) بر پایه‌ی آزادی نوع بشر بنا نهاده شده و اجازه نمی‌دهد که انسان در انحصار دنیای مادی قرار گیرد و هدف قوانین حاکم ایجاد عدالت اجتماعی است که به انسان اجازه‌ی رشد فکری و مقابله با شیطان درون را می‌دهد و در این زمان عالم سراسر کمال و تمامیت شده و بشر وارد (DHAMMA) اساسی آخرین شریعت جهانی می‌گردد.⁴⁸

3-5) مدینه فاضله در آیین زردشت

دین زردشت از جمله ادیانی است که بعد از ورود آریائیها به ایران پدید آمد، زردشت پیامبر این آئین مدعی شد که از سوی اهورامزدا خدای خوبی و روشنایی فرستاده شده و دین زردشتی را پایه گذاری کرد. در هزاره گرای زردشت، انتظار ظهور سه منجی از نسل زردشت مطرح است، که این منجیان یکی پس از دیگری جهان را از عدل و داد پر خواهند کرد، این منجیان عبارتند از: هوشیدر، هوشیدر ماه و سوشیانس.⁴⁹

46. حسین توفیقی، *آشنایی با ادیان بزرگ*، چاپ پنجم، تهران: سمت، 1381، ص 42.

47. علی اصغر رضوانی، پیشین، ص 108.

48. رینان ارون رونگسای، «جهان آرمانی ادیان»، شیوا مینوکه، *مجموعه مقالات سومین اجلاس بررسی ابعاد وجودی حضرت مهدی*.

49. حسین توفیقی، پیشین، ص 62.

بر اساس اعتقادات این دین یک قدرت کیهانی یا روح خیر به نام اهورامزدا و یک قدرتی کیهانی شر به نام اهریمن خودنمایی می کند که در طول تاریخ این دو نیرو با هم تا آخرالزمان که با ظهور سوشیانس آغاز می شود در ستیزند. در آن زمان خوبی بر شر غلبه می کند و دوره صلح و پاکی و اعتلای اهورامزدا فرا می رسد.⁵⁰ در این زمان مرحله ای به نام «فرشگرد» آغاز می گردد که به معنی نوسازی جهان و برقراری جاودانه پاکی و پرهیزگاری یا نوسازی جهان ودین و برخاستن سوشیانس است. وظیفه این نجات دهنده، حفاظت جهان و حرکت به سمت راستی و پاکی است و در جهانی که اندکی قبل از رستاخیز آراسته خواهد شد، نور بر ظلمت و خیر بر شر غلبه می یابد و بدین سبب سوشیانس نامیده شده که به سراسر جهان مادی سود خواهد رساند.⁵¹ این دوران پایان عمر جهان کنونی است، زیرا به روزگار او رستاخیز فرا می رسد و مردمان در بهشت جاویدان به آسایش و آرامش می رسند و بدین سان داستان سوشیانس بر این باور که تحقق آرمانشهر نقطه پایانی است⁵²، بر پوش تاریخ صحنه می گذارد.

این مطلب در کتب زردشت نیز مورد تأیید قرار گرفته، در کتاب معروف زردشتیان به نام «زند» بعد از آنکه سخن از مقابله و مبارزه ابدی بین ایزدان و اهریمنان به میان می آورد، می گوید:

«در این هنگام فتح و پیروزی و نصرت از ناحیه ایزدان واقع می شود و بعد از نصرت و یاری ایزدان و نابودی نسل اهریمنان، عالم به سعادت اصلی خود می رسد و فرزندان آدم بر کرسی سعادت و برکت خواهند نشست.»⁵³

در کتاب «زند بهمن یسن» نیز آمده:

«..... و بعد از آن، سوشیانس عالم را پاک خواهد نمود و آنگاه قیامت برپا خواهد شد.» در همین کتاب در تفسیر کلمه سوشیانس آمده است: «سوشیانس آخرین کسی است که می آید و زردشت را در عالم نجات خواهد داد.»⁵⁴

در کتاب «جاماسب نامه» نیز، جاماسب از زردشت نقل می کند که می گوید:

50. جان بایر ناس، تاریخ ادیان، علی اصغر حکمت، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، 1381، ص 81.

51. محمدتقی راشد محصل، نجات بخشی در ادیان، تهران: پژوهگاه علوم انسانی، 1381، ص 2.

52. حجت الله اصیل، پیشین، ص 58.

53. علی اصغر رضوانی، پیشین، ص 109.

54. همان.

«مردی بیرون می آید از زمین تازیان، از فرزندان هاشم.....وبا سپاه بسیار و روی به ایران نهد و آبادانی کند و زمین را داد کند.»⁵⁵ در جای دیگری از این کتاب آمده که: (سوشیانس، نجات دهنده بزرگ، دین را به جهان رواج دهد، فقر و تنگدستی را ریشه کن کند، ایزدان را از دست اهریمنان نجات داده و مردم جهان را هم فکر هم گفتار و هم کردار گرداند.)⁵⁶

در هر حال پیرامون این موضوع، مطالب دیگری به نقل از زردشت آمده که همگی بر ظهور این امر تکیه دارند.

4-5) مدینه فاضله در آیین یهودیت

یهودیان مانند اعراب و آشوریان از نژادسامی هستند. کتاب تورات (شریعت) کتاب مقدس یهودیان است که دارای احکام و قوانین زیادی است و جزئی از عهد عتیق به شمار می رود. عهد عتیق شامل 29 کتاب است و بعد از تورات که در ابتدای عهد عتیق است بخش هایی چون حکمت، مناجات، شعر و پیشگوئی های انبیا را شامل می شود.

یهودیت مانند اسلام و مسیحیت از آغاز بر توحید استوار شده است، قبله یهود، معبد سلیمان (مسجد الاقصی) است و معبد آنان کنیسه نامیده می شود، در این آیین فرقه های مختلفی هم تشکیل شده است. در رابطه با مدینه فاضله و مسئله ی آخرالزمان می توان به این نکته اشاره کرد که اندیشه ظهور مسیحا ماهیتا یهودی است. یهودیان کامیابی و فضیلت را در آینده و روز واپسین می جویند و این عبارت کتاب مقدس میان یهودیان رایج بود: «اگرچه ابتدایت صغیر بود عاقبت تو بسیار رفیع است.» (ایوب 7:8)

یهودیان پس از نخستین ویرانی شهر قدس، همواره در انتظار یک رهبر الهی فاتح بودند که اقتدار و شکوه قوم خدا را به عصر درخشان داوود و سلیمان برگرداند، شخصیت مورد نظر ماشیح خوانده می شود و در کتب مقدس آنان نیز مژده به نجات انسان ها داده شده و بشارت به پایان رسیدن شر و غلبه خیر و خوبی است، در صحیفه دانیال نبی نیز آنگاه که از دوره اسارت بابلی سخن می گوید، بشارت می دهد که دنیای پر از آفت و شر به پایان خواهد رسید. بدین ترتیب اندیشه مسیحا به انتظار قیام پادشاهی بزرگ و شکوه مند از خاندان داوود

55. محمد مهدی تاج لنگرودی، سیمای امام زمان، چاپ 13، تهران: ممتاز، 1374، ص 31.

56. جمعی از نویسندگان، نگاهی تحلیلی به زندگی حضرت مهدی (عج)، چاپ 2، قم: اجلاس بررسی ابعاد وجودی، 1379، ص 25.

مبدل گشت که به فرمان الهی وبا دمیده شدن روح خدا در او حکومت شایسته‌ای در صهیون برپا خواهد شد و برای جهان نمونه خواهد گردید⁵⁷.

مهمترین مژده مسیحایی در کتاب اشعیای نبی آمده است آنجا که می گوید: «او مسکینان را به عدالت داوری خواهد کرد و به جهت مظلومان زمین به راستی حکم خواهد کرد..... زیرا که جهان از نور و معرفت خداوند پر خواهد شد، مثل آبهایی که دریا را می‌پوشاند.»⁵⁸

در هر حال یهودیان در سراسر تاریخ محنت بار خود، هر گونه خواری و شکنجه را به این امید بر خود هموار کردند که روزی مسیحا بیاید و آنان را از گرداب ذلت ورنج رها کند و فرمانروای جهان گرداند⁵⁹، که در فصول بعد این موضوع را بیشتر بررسی می‌نماییم.

5-5) مدینه فاضله در آیین مسیحیت

مسیحیت یکی از ادیانی است که پیروان فراوانی در جهان دارد و بوسیله حضرت عیسی مسیح (ع) پایه گذاری شد. کتاب مقدس مسیحیان شامل دو بخش است: عهد جدید و عهد عتیق. عهد جدید شامل 27 کتاب و عهد عتیق دارای 39 کتاب است. در مسیحیت سه فرقه بزرگ و تعدادی فرقه کوچک جود دارد، که این سه فرقه عبارتند از: کاتولیک، ارتدوکس، پروتستان.⁶⁰

جامعه مسیحیت معتقد است که مسیح به زودی باز خواهد گشت. از نظر آنها، پیامبران قبل از عیسی (ع)، فقط زمینه را برای نجات بخشی آماده کرده بودند، اما عیسی (ع) در سیر نجات بخشی نقش اساسی را ایفا می‌کند و آنجا که قانون و شریعت نمی‌تواند تاوان گناه ذاتی انسان باشد، پسر خدا خود را فدی می‌کند تا انسان از گناه ذاتی آزاد شود.

از نگاه مسیحیت، انسان گرفتار هوی و هوس، زمانی طعم آزادی و نجات و رهایی را به طور کامل خواهد چشید و آنگاه گام در مدینه فاضله خواهد نهاد که مسیح، رجعت کند و برای همیشه نجات انسانها را تامین و تضمین کند. نجات و رهایی، به طور کامل خود را هنگام رجعت و آمدن دوباره مسیح به بشر می‌نمایاند. در

57. جولوس کریستون، انتظار مسیحا در آیین یهود، حسین توفیقی، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، 1377، ص 36.

58. کتاب مقدس (عهد عتیق)، چاپ سوم، انگلستان: ایلام، 2002م، اشعیاء 1: 11-9.

59. حسین توفیقی، پیشین، ص 100.

60. حسین توفیقی، پیشین، ص 169.

فرهنگ مسیحی، دومین آمدن مسیح (رجعت) در پایان جهان، به عنوان منجی‌ای که همه‌ی تبعیض‌ها، ظلم‌ها، بی‌عدالتی‌ها، تاریکی‌ها و یاس‌ها را تبدیل به عدالت، امید و مهر می‌کند، جایگاه بلند و ممتازی دارد. همه مسیحیان، امید دارند که مسیح چنانکه پیام صلح، دوستی و مهر را برای انسان ارمغان آورد، در آمدن دوم خود، طعم مهر و صلح را به همه بچشاند.⁶¹ مسیحیان از بعد از مصلوب شدن عیسی، منتظر بازگشت مجدد او هستند، زیرا معتقدند او در آخرالزمان دوباره خواهد آمد و برنامه نجات را کامل خواهد کرد و در این زمان جهان، روی سعادت خواهد دید.

انتظار بازگشت مسیح در جامعه مسیحی اولیه، آنقدرزنده و پویا بود که مسیحیان دست از زندگی روزمره کشیدند و به طور دسته جمعی برای بازگشت او روز شماری می‌کردند و براین باور بودند که وقتی او بیاید، ملکوت خدا و پادشاهی پسر انسان و غلبه‌ی خیر بر شر خواهد بود و جهان در صلح و آرامش به سر خواهد برد.⁶²

علاوه بر این در کتب مقدس بخصوص انجیل در توصیف روز گار آخرالزمان اینگونه آمده است که:

«او مردم را به عدالت ملزم می‌کند و خودش به عدالت داور می‌نماید نمی‌گذارد احدی به کسی ظلم کند و اثری از ظالمان و ستمگران بر روی زمین باقی نمی‌ماند، او وقتی بیاید مردم را به جمیع راستی‌ها هدایت کرده، ثروت زمین را استخراج می‌کند، علم افزوده خواهد شد، حکیمان پرارزش گشته و راهنمایان و مبلغان به دین حق و عدالت مثل ستارگان می‌درخشند و در این زمان همه اضداد در کنار یکدیگر با صلح و صفا زندگی می‌کنند و حتی درندگان و حیوانات مودی کوچکترین آسیبی به حیوانات اهلی نمی‌زنند.»⁶³

در بشارت اول، فصل 25 انجیل متی نیز آمده که:

«اما چون پسر انسان در جلال خود با جمیع ملائکه مقدس خویش آید، آنگاه بر کرسی جلال خود خواهد نشست... آنگاه پادشاه به اصحاب طرف راست می‌گوید بیایدای برکت

61. حسین علی سعدی، «نجات بخشی تطبیقی»، بنیاد فرهنگی مهدی موعود، مجموعه مقالات مهدویت، ش 2.

62. همان.

63. علی امیری، «مسیحیت در انتظار منجی بشریت»، مجموعه مقالات دومین اجلاس بررسی ابعاد وجودی.

یافته گان از پدر من و ملکوتی را که از ابتدای عالم برای شما آماده شده به میراث

گیرید.....»⁶⁴

در انجیل مرقس هم آمده است:

«آنگاه پسرانسان را ببینند که با قوت و جلال و عظمت بر ابرها می آید و در آن وقت

فرشتگان خود را از جهات اربعه از انتهای زمین تا اقصای فلک فراهم خواهد آورد.»

بر این اساس پیروان مسیح در تمام دوره های تاریخ خود منتظر خروج مسیح بوده و می باشند⁶⁵ و در آیین مسیحیت و کتابهای مقدس این آیین نیز، بشارتهای بیشتر و روشنتری درباره موعود آخرالزمان نسبت به دینهای قبل از خود وجود دارد⁶⁶ و پیوسته پیرامون این مسئله و اصلاح جامعه بشری برقراری صلح و عدل در این مدینه فاضله سخن گفته اند.

5-6) مدینه فاضله در آیین اسلام

یکی از مهمترین مباحثی که همواره در دین اسلام مطرح گشته است، مسئله آخرالزمان، ظهور منجی موعود و تشکیل حکومت آرمانی در آن زمان است. این مبحث از مشترکات بین دو گروه شیعه و سنی است، چنانکه در کتب اهل سنت احادیث زیادی روایت شده و در نزد شیعیان نیز از امور مسلم و بدیهی به حساب می آید.⁶⁷

متون اهل سنت از جمله کتب حنفی، شافعی، مالکی و حنبلی سرشار از روایات نبوی در این زمینه است و این اتفاق نظر به حدی است که حتی تندروترین گروههای اسلامی یعنی وهابیان نیز این موضوع را پذیرفته و آن را قطعی می دانند.⁶⁸

در این رابطه اهل سنت و شیعه در اصل عقیده همسان بوده اند و بین این دو فرقه از حیث بشارتهای پیامبر(ص) راجع به ظهور آن حضرت و ماموریت جهانی وی و درباره شخصیت برجسته آن بزرگوار و حتی نشانه های ظهور او و ویژگیهای انقلاب او تفاوت چندانی وجود ندارد و تنها فرقی که وجود دارد این است که

64. محمد بهشتی، *ادیان و مهدویت*، چاپ 7، تهران: بهمن، 1361، ص 31.

65. باقر شریف قرشی و ابوالفضل اسلامی، *زندگانی خاتم الاوصیاء امام مهدی (عج)*، چاپ 3، قم: فقاهت، 1378، ص 239.

66. محمد رضا حکیمی، *خورشید مغرب*، چاپ 13، تهران: نشر فرهنگ اسلامی، 1378، ص 58.

67. سیدهاشم بن سلیمان بحرانی، *روزنه ای به خورشید*، سید حسین افتخازاده، قم: نیک معارف، 1380، ص 30.

68. حسین اسحاقی، *سپیده امید*، قم: بوستان کتاب، 1380، ص 50.

شیعیان این منجی را امام دوازدهم به نام محمد بن حسن عسگری(ع) و متولد به سال 255 هجری می دانند و معتقدند که خداوند عمر او را همچون خضر طولانی نموده و او اکنون زنده و غایب است، تا خداوند هر زمان اراده فرماید ظهور کند، در حالیکه غالب دانشمندان اهل سنت می گویند او هنوز متولد نشده و غایب نیست بلکه به زودی متولد خواهد شد و به آنچه پیامبر (ص) بشارت داده جامعه عمل می پوشاند و عده کمی از آنان با نظر شیعه در مورد ولادت و غیبت هم عقیده اند.⁶⁹

در هر حال در این پژوهش آرمانشهر شیعی مد نظر است، چرا که در حوزه تفکر اسلامی هنگامی که از گرایش آرمانی سخن می رود، تشیع مقامی ویژه می یابد، زیرا چنین گرایشی به مفهوم امید به آینده ای درخشان توأم با عدالت اجتماعی، در جوهر اعتقادات شیعه نهفته است. این گرایش حاصل احادیث و اخباری است که ظهور مهدی(ع) را در آخرالزمان بشارت داده است.⁷⁰ بنابراین در نظر شیعه تاریخ بشری، فرجامی خجسته دارد و با ظهور مهدی(ع) کار جهان به سامان می آید و آدمی به رستگاری دست می یابد. این اعتقاد به آینده ای سعادت مند بر ذهن متفکران و فیلسوفان شیعه چون فارابی، ابن سینا و خواجه نصیرالدین طوسی بی اثر نبوده است.⁷¹

علامه طباطبایی در المیزان می فرماید:

«با این که شیطان از خدا تا قیامت مهلت می خواهد، اما مهلت الهی تا وقت معلوم است.»

براساس این آیه، دورانی می آید که زمان خوش دنیاست و آن روزدیگر شیطان بر انسان ها حاکمیت ندارد و مدینه ی فاضله تحقق می یابد و در آن موقع همه وعده های مربوط به امام زمان وفا می شود.⁷² در اعتقاد شیعه آن زمان جامعه ی اسلامی در سراسر دنیا پایه ریزی می گردد. زمانی که او ظهور می کند، دنیا آکنده از بی عدالتی، جنگ و خونریزی است که با ظهور حضرت مهدی(عج) انسانهای پرهیزگار وارث زمین می گرداند و آنانند که سعی در ترویج آرامش و امنیت در بین تمام انسان های دنیا می کنند، قرآن کریم می فرماید:

«وما به نوبت این روزها را برای مردمان خواهیم آورد.» (آل عمران 140)

69. علی کورانی، عصر ظهور، عباس جلالی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، 1378، ص 291.

70. حمید عنایت، اندیشه سیاسی در اسلام معاصر، چاپ سوم، بهاء الدین خرمشاهی، تهران: خوارزمی، 1372، ص 51.

71. حجت الله اصیل، پیشین، ص 85.

72. حسین علی سعدی، پیشین.

قرآن به عنوان کتاب مقدس مسلمانان از سوی خدا بیانگر این امر است، که اسلام سراسر دنیا را فرا می گیرد و اسلام حقیقی با ظهور امام زمان و هدایت ایشان در همه جا پیروزی گردد. (انبیاء 18 و رعد 17) در این زمان خدا موهبت خویش را شامل حال مسلمانان خواهد کرد و کمال و تمامیت، تمام جامعه های معتقد را فرا خواهد گرفت و همگان از پیشرفت و تکامل بهره مند می گردند، برای مثال پیشرفت نظام های آموزشی، اجتماعی، اقتصادی، صنعتی و علمی از جمله گام های این تحول خواهد بود. در روایت مسلمانان نیز بر این امر تاکید شده. در عین حال تمام ساکنان این کره خاکی مسلمان خواهند شد و دین خدا، اسلام تمام جهان را فرا خواهد گرفت، حتی انسان های بی ایمان نیز رو به سوی آن می آورند. ایشان هر گونه حکومت دیکتاتوری را ریشه کن می کند، با استبداد، خود کامگی و بی عدالتی به مبارزه خواهد پرداخت و انسانیت از جهت مادی و معنوی به تکامل می رسد. آن دوران، دوران روشن فکری، عقل سلیم و شکوفایی است و تا پایان جهان مادی ادامه خواهد یافت.⁷³

در هر حال آنچه که از آموزه های اسلامی معلوم می گردد این است که در این مدینه فاضله اسلامی هدف متحد کردن ملتها و برداشتن دیوار امتیازات و اعتبارات لغو و بی اثر و برقرار کردن کلمه ی واحد و همکاری و ارتباطی است، که ریشه و پایه ی آن کلمه توحید و ایمان به آن است. در هر حال از آیات و روایات اینگونه بر می آید که در این زمان تمام عوامل ترس و ناامنی برطرف شده و امنیت کامل و آرامش همه جای زمین را فرا می گیرد.⁷⁴

73. رینان ارون رونگسای، پیشین.

74. حبیب الله طاهری، «عصر ظهور یا مدینه فاضله موعود در اسلام»، بنیاد فرهنگی مهدی موعود، پارسا، ص 150.

بخش دوم: ساختار و چارچوب نظری

مقدمه

در این بخش به بیان چارچوب پایان نامه می‌پردازیم. از آنجا که سعی ما در این پایان نامه بررسی حکومت آرمانشهر و فهم دقیق از اجزاء و ساختارهایی است، که در این نوع از حکومت به تنظیم و سازماندهی امور می‌پردازند، لذا از چارچوب نظام سیاسی با توجه به رهیافت ساختاری-کارکردی در جهت فهم بهتر ساختار آرمانشهر و از روش تحلیل مقایسه‌ای برای ایجاد امکان مقایسه بین دو ساختار آرمانشهرهای مورد نظر استفاده می‌کنیم. البته با توجه به اینکه آرمانشهر حکومتی مطلوب و کمال یافته است و با دولتهای امروزی تفاوت زیادی دارد، اما برای بررسی بهتر ساختار حکومت آرمانی نیاز به چارچوب مشخص و قاعده مندی بود که در این میان با الهام از نظریه‌ی نظام سیاسی و الگوی آرمانشهر چارچوب خود را بازسازی می‌کنیم و بر اساس آن به تحلیل و تطبیق دو حکومت آرمانی مورد نظر می‌پردازیم.

چارچوب الگوی مقایسه‌ای:

در این پژوهش برای تشریح آرمانشهر از الگوی نظام سیاسی بهره می‌گیریم و در ضمن رویکرد ساختارگرایی-کارکردی به ساختارها و کارکردهای موجود در نظام سیاسی پرداخته و بر اساس آن به مقایسه‌ی آرمانشهرهای شیعی و یهودی می‌پردازیم و تحلیل مقایسه‌ای را پایه‌ی مطالعه و استدلال قرار می‌دهیم. استفاده از روش تحلیل مقایسه‌ای، باعث می‌شود تا به اطلاعات ارزشمندی درباره‌ی ویژگی، شکل، دامنه و عملکرد یک نظریه یا نهاد در درون همان نظریه و در مقایسه با نظریه‌ها و نهادهای مشابه دست پیدا کرد و در اینجا نیز الگویی است که با بهره‌گیری از آن می‌توان نظام آرمانشهری شیعه را با آنچه که به عنوان ساختار و نهاد در درون آرمانشهر یهود ارائه می‌شود به مقایسه در آورد.

در این میان برای کارایی بهتر رهیافت تحلیل مقایسه‌ای از مدل‌هایی برای تنظیم مطالعات بهره گرفته میشود، که مدل تحلیل سیستمی نظام سیاسی یکی از مهمترین آنها است، تا به وسیله‌ی آن بهتر بتوان ساختار و کارکرد نظریه‌های دولت را تشریح کرد.⁷⁵

75. داوود فیرحی، *نظام سیاسی و دولت در اسلام*، تهران: سمت، 1382، ص 15.

در این رویکرد محور نظام سیاسی است و درحقیقت تبیین رویکرد ساختاری- کارکردی بدون بکارگیری مفاهیم نظام سیاسی ناممکن است. این رویکرد با نام متفکرانی چون پارسونز، آلموند، ریگز همراه است و مرکز ثقل این رویکرد، نظام سیاسی و کارکردهای آن است. پیرامون این رهیافت می توان گفت، هر نظام سیاسی مجموعه‌ای از کنشهای متقابل است که از طریق آن ارزشها، خدمات و کالاها برحسب قدرت معتبر برای همه‌ی بخشهای جامعه سهم بندی می‌شود. نظام‌های سیاسی در حقیقت جامع ترین وسیله‌ی دستیابی به هدفهای جمعی هستند که ابزار قهری مشروع را در اختیار دارند. نظام سیاسی مانند هر نظام دیگر برای انجام فعالیتهای خود دارای ساختارهایی است، که هر یک از این ساختارها، کارکرد خاص خود را در کنار وظایف دیگری که به نوبه‌ی خود، نظام سیاسی را قادر به تنظیم و اجرای هدفهایش می‌کند، انجام می‌دهد. رابطه‌ی میان ساختارها و کارکردها برای بررسی عملکرد نهایی نیز مهم است.⁷⁶

در رابطه با نظام سیاسی می توان گفت که مجموعه‌ای به هم پیوسته از فعالیت های سیاسی است که شمار بزرگی از کارگزاران و با هدف خاصی آن را تعهد کرده و انجام داده اند و همان سیستم سیاسی است که البته از عناصری همبسته تشکیل شده است و نهادها و گروه های معینی را شامل می شود که این ویژگی را عناصر ساختاری یا در کل ساختار نظام سیاسی می نامند و در مقابل نوع روابط تعریف شده بین ساختارهای موجود در درون نظام سیاسی اسلام را، کارکردهای همان ساختار یا بطور خلاصه کارویژه‌ی نظام سیاسی می نامند.⁷⁷

در عین آنچه که در درون نظام سیاسی وجود دارد، آرمانشهر نیز مجموعه‌ای از ساختارها و کارکردها است که در آرمانشهر یهودی و شیعه این ابزار به شکلهای مختلف نمایان می‌شود و آنچه که در مبنای نظری و ساخت قدرت این آرمانشهر است به شیوه‌ی متفاوت قرار می‌گیرد در این میان آنچه که در رابطه با نظام سیاسی به دنبال بررسی ساختارها و کارکردهاست در سه بخش دنبال می‌شود. در ابتدا آنچه که به عنوان مبنای نظری در درون این الگو مورد بررسی قرار می‌گیرد عبارت است از، مباحث انسان شناسی، مبنای مشروعیت، غایت حکومت و نگاهی که به سیاست وجود دارد.

در مبحث بعدی این الگو ساختار قدرت مورد توجه قرار می‌گیرد، مردم که بدنه اصلی نظام یا آرمانشهر را شکل می‌دهند، شیوه‌ی توزیع قدرت و مهمتر از همه نقش حاکم یا حاکمان، که در نظام سیاسی و نظام آرمانشهری شکلهای مختلفی به خود می‌گیرد.

76. گابریل آلموند، ...، سیاست تطبیقی، علیرضا طیب، چاپ سوم، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، 1381، ص ز.

77. داوود فیرحی، پیشین، ص 15.

در نهایت آنچه که به مقایسه گرفته می شود اهداف و کارویژه های نظام سیاسی و در واقع کارویژه های حکومت در آرمانشهر مطلوب است که در این بین سه کارویژهی فرآیندی، سیستمی و سیاستگذاری همراه با امور هر یک مورد بررسی قرار می گیرد.

حال در ابتدا آنچه که در نظام سیاسی به عنوان الگو مطرح است را بررسی و سپس به آنچه که در آرمانشهر مطلوب است، پرداخته می شود. در اینجا به مبانی نظری نظام سیاسی می پردازیم.

1) مبانی نظری

1-1) نگاه به سیاست

همه می دانیم سیاست، فعلیتی عام و جهان شمول است، تمام تصمیماتی که سازمان ملل، شورای شهر و یا یک قبیله گرفته می شود باکنش سیاسی در ارتباط است و بسیاری گاه به دلایل سیاسی، منکر شمولیت سیاست می شوند. سیاست را در مورد تمام گروههایی که به آنها تعلق داریم به کار برده ایم و به همین ترتیب از سیاست حکومت ها سخن می گوئیم. از این رو طبیعی است که مطالعه سیاست، مطالعهی حکومت را نیز به منزلهی یکی از مهمترین جنبه های خود شامل می گردد و در این میان اگر بخواهیم حکومت را به بحث و بررسی گذاریم، این امر خارج از چارچوب مقایسه ای امکان پذیر نیست.⁷⁸

رویکردهای گوناگون، انتظارات گوناگونی از سیاست دارند، به طور مثال رویکرد کلاسیک سیاست را به منظور دستیابی افراد جامعه به فضیلت در نظر دارد، در حالیکه نگاه به سیاست در دورهی مدرن برای کسب آزادی است و نگرش های پست مدرن نیز، قدرت و رابطه قدرت را مورد توجه قرار می دهد و از این منظر همواره سیاست معطوف به قدرت است و قدرت همه جا وجود دارد و تعیین کننده است.⁷⁹ در عین حال سیاست و توجهی که به آن صورت می گیرد، یکی از مهمترین مباحثی است که در مبانی نظری مورد توجه قرار می گیرد.

1-2) انسان شناسی

انسان شناسی و نگاهی که به انسان وجود دارد از دیگر مباحث مهم در مبانی نظری است که باعث تفاوت در شیوهی حکومت داری می گردد، اینکه نگاه حاکمان به انسان چگونه است و از او چه انتظاری دارند

78. ژان بلاندل، حکومت مقایسه ای، علی مرشدی زاد، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1378، ص 22.

79. غلام رضا بهروز لک، سیاست و مهدویت، قم: حکمت رویش، 1384، ص 20.

همگی عاملی است در جهت تعیین قوانین و شیوه های تشویق و تنبیه که در جامعه بکار برده می شود و البته در این میان تفاوت های متعددی وجود دارد، اینکه حاکمان یک جامعه اصالت را به فرد می دهند و یا اصالت اجتماع یا جامعه مد نظر آنهاست می تواند در تعیین قوانین موثر باشد، شیوه های تنبیه و تشویق افراد جامعه هم می تواند با نگاه به اینکه انسانها از سرشتی نیک و یا سرشتی بد برخوردارند تغییر یابد، حکومتی که برای انسان سرشتی بد و غیرقابل اصلاح را در نظر دارد مطمئناً هنگام تنبیه مجرمان با چنین دیدگاهی نگرینسته و شیوه های حکومتداری خاص خود را انتخاب می کند و برعکس آن زمانی که سرشت نیکی برای انسان قائل هستیم و او را برآمده از فطرتی پاک می دانیم، نوع نگاه تربیتی ما نیز تاثیر می گیرد، مانند نگاهی که ادیان الهی چون اسلام به انسان دارد و او را فطرتاً نیک می داند.

در هر حال اندیشه‌ی سیاسی از ابتدا به دنبال تعیین نوع نگاه خود به انسان و سپس بدنبال تصمیم گیری برای تعیین نوع حکومت است، همانطور که می توان در اندیشه های ارسطو، هابز و دیگر اندیشمندان هنگامی که بدنبال تعیین شیوه های حکومت داری مطلوب در جامعه بودند این تاثیرناشی از نوع نگاه به انسان را مشاهده کرد.

3-1) مبنای مشروعیت

مشروعیت از جمله پایه های اساسی یک حکومت است. مشروعیت را می توان باور عمومی اعضای یک جامعه، بر این مبنا که قدرت دولت برای وضع و اجرای قوانین، قدرت به حق و مستوجب فرمانبرداری است در نظر گرفت.⁸⁰ در صورتی که شهروندان باور داشته باشند که باید از قوانین اطاعت کنند در این صورت، مشروعیت حکومت چشمگیر است ولی اگر آنان هیچ دلیلی برای اطاعت نیابند مشروعیت حکومت نیز پایین می آید و در عمل تمامی حکومتها حتی زورگوترین آنها نیز می کوشند تا لزوم اطاعت از قوانین حکومت و مشروعیت حکومت را به شهروندان بیاوراند. حکومتی که از مشروعیت بالایی برخوردار است در تدوین و اجرای سیاستها موفق تر خواهد شد و احتمال بیشتری دارد که بتواند بر سختی ها و فراز و نشیب ها غلبه نماید. ممکن است شهروندان به دلایل چندی یک حکومت را مشروع بدانند. در یک جامعه‌ی سنتی ممکن است مشروعیت به این بستگی داشته باشد که حاکم تخت حکمرانی را به ارث برده باشد و انجام مناسک را محترم شمارد. در یک دموکراسی نوین، مشروعیت اولیای امور به انتخاب آنان از سوی شهروندان به وسیله‌ی

80. داوود فیرحی، پیشین، ص 11.

انتخابات رقابتی و پیروی آنان از رویه های مصرح در قانون اساسی بستگی خواهد داشت و در دیگر فرهنگهای سیاسی نیز ممکن است رهبران ادعای مشروعیت خویش را بر پایدار بودن موهبت، حکمت، ایدئولوژی خاص و حجت الهی استوار سازند، که قطع نظر از اینها باید گفت وجود مشروعیت برای کارآیی و ثبات نظام سیاسی پیامدهای مهمی دارد و مشروعیت، تعیین کننده‌ی قوانین حاکم بر امور میان شهروندان و اولیای امور آنهاست.⁸¹

4-1) غایت حکومت

هر نظام سیاسی و حکومتی که تشکیل می‌گردد در پی رسیدن به هدف و غایتی تاسیس شده است. طبیعی است که تمام گروه های اجتماعی دارای هدف های مشخصی هستند که بر حسب آن سازمان یافته اند و کارآیی هر سازمان از هر نوع باید بر حسب نسبت موفقیت آن در به دست آوردن هدفهای تعیین شده، ارزیابی گردد. در مورد نظام سیاسی، هدفهای مشترک جامعه مطرح است. هر نظام سیاسی باید خود را برای مواجهه با هدفهای متعدد آماده کند، این هدفها طیف گسترده‌ای از، ایجاد تاسیسات جدید اقتصادی، مساوات، آزادی، مسایل ارزشی و غیره را شامل می‌شوند. از اینرو مقایسه‌ی نظام های سیاسی بر حسب عملکرد آنها دشوار است و احتمال دارد آنچه در جامعه‌ای موفقیت تلقی می‌شود برای جامعه‌ی دیگر شکست به حساب آید، چرا که ممکن است هدف ها و ارزشها بطور کلی با یکدیگر متفاوت باشند، هرچند امکان دارد برخی هدفها اساسا در تمام نظام های سیاسی مقبول باشد. بقای جوامع در جهان مخاطره آمیز امروزی، حفظ نظام، حل تقاضاهای متعارض و تخصیص ارزشها در راهی که حداکثر رضایت را برای همگان در بر داشته باشد، از جمله هدفهای مشترک تلقی می‌شود. در همین راستا هر نظام سیاسی باید قابلیت حفظ خود را در تغییرات مستمر محیطی داشته باشد وسازوکاری برای حل مشکلات و چالش ها ایجاد کند⁸² و در واقع باید بتواند اهداف خود را با شرایطی که در آن بسر می‌برد هماهنگ کند تا بهتر بتواند به اهداف مد نظرش دست یابد و در این میان باید ساختارهای موجود در نظام سیاسی را منطبق با اهداف خود نماید تا دسترسی به اهداف ممکن گردد.

81. آلموند...، پیشین، ص 72.

82. همان، ص 7.

2) ساختار قدرت

2-1) حاکم و رهبر

یکی از مسائل مهم در رهیافت مورد نظر این است که ساختار قدرت چگونه است؟ که در این میان جایگاه رهبران و وظایف آنها (که بستگی به نوع حکومت دارد) مد نظر قرار می‌گیرد. همانگونه که مشخص است مرکز تصمیم‌گیری در یک نظام سیاسی را، حاکم یا حاکمان بر عهده دارند که نحوه ارتباط بین بخشهای مختلف جامعه را مشخص می‌سازند. در واقع نظام و نهادهای آن، محدود کننده‌ی خط مشی‌هایی است که رهبران و فعالان سیاسی قادر به پیگیری آنها هستند⁸³ و البته برای اجرا و پیگیری امور همیشه وجود رهبرانی در جامعه نیاز است.

حال این مسئله که رهبران جامعه چگونه انتخاب شده و مشروعیت خود را می‌گیرند با توجه به نوع نظام حاکم مختلف است. امروزه در دموکراسی‌ها اغلب با رأی‌گیری به انتخاب حاکم می‌پردازند، که البته در این جوامع هم شرایطی که برای انتخاب افراد گذارده می‌شود متفاوت است و انتخاب هم ممکن است توسط مردم به طور مستقیم و یا بوسیله‌ی احزاب در مجلس صورت گیرد. حال در این میان می‌توان حاکمانی را که به صورت موروثی و یا با دیکتاتوری و انواع دیگر به حکومت رسیده‌اند مشاهده کرد. در هر حال باید گفت حاکم در یک جامعه نقش کلیدی ایفا کرده و در واقع توانسته با جلب نظر افراد جامعه حکومت را در دست گیرد، اما حاکم نیز در این جوامع ممکن است برکنار شده و توسط نهادها و احزاب مورد سوال قرار گرفته و از او سلب مسوولیت شود.

درعین حالیکه حاکمان به ظاهر قدرتمند هستند، اما ظهور آنها، اقدامات بعدی‌شان و حتی فرصت آنها برای باقی ماندن در قدرت نیز به طور مشخصی وابسته به زمینه‌ای است که در آن عمل می‌کنند. حال اگر چه مقام و جایگاه‌ها رهبری را به وجود نمی‌آورند، اما با در اختیار نهادن فرصتهای دستیابی به قدرت به صاحبان خود، توسعه‌ی آن را تسهیل می‌کنند.

از طرفی نقش محیط در مدد رساندن به رهبران یا محدود کردن آنها بسیار روشن است و نقش ویژگیهای شخصیتی ظاهرا بسیار زیاد است.⁸⁴ در این میان تأثیر رهبران بر زندگی سیاسی قابل اهمیت است. تأثیر رهبران

83. همان، ص 9.

84. ژان بلاندل، پیشین، ص 405.

را باید نه تنها با بررسی سیاستهایی که شکل داده و به اجرا گذاشته اند، بلکه با ارتباط دادن این سیاستها با تقاضاهای مردم و مخصوصا برجسته ترین عناصر آنها ارزیابی کرد. تأثیر رهبران را به لحاظ آرمانی باید با ارزیابی میزان توانایی آنها در تغییر چارچوب رهیافت های مردم به مشکلات سیاست عمومی و اصلاحات عینی ای که به انجام می‌رسانند اندازه گیری کرد و در این میان به حکومت شوندگان، ویژگی های شخصیتی و به محیطی که مردم در آن می‌زیند، توجه نمود.⁸⁵

2-2) مردم

مردم یا شهروندان جامعه در ساختار قدرت نقشی اساسی داشته و پایه های اصلی حکومت را شکل می‌دهند. عضویت مردم در یک دولت بیشتر غیر ارادی است و اغلب انسانها بدون هیچ گزینش عمدی یا عملی آگاهانه، از همان ابتدای تولد شهروند یک دولت و فرمانبردار قواعد آن می‌شوند. معمولا انسانها در درون دولت و با توجه به شرایط از پیش تعیین شده آن به دنیا می‌آیند، در درون همان دولت زندگی می‌کنند و تا آخر عمر در همانجا می‌مانند.⁸⁶

شهروندان از دو راه در فرایند سیاسی مشارکت می‌جویند، یک دسته فعالیت‌های مشارکت جویانه که از طریق آن بر روند سیاستگذاری اعمال نفوذ می‌کند و فعالیت‌های پیرو منشانه که در جریان اجرای سیاست ها در گیر آنها می‌شوند.⁸⁷ در هر حال مردم به عنوان تشکیل دهندگان یک جامعه، پشتیبان اصلی در ایجاد یک حکومت هستند. آنها از طریق حمایت، پرداخت مالیات، اعتراض و..... رهبران جامعه را به سمت اهداف مورد نظر خود سوق می‌دهند و این امر بخصوص در بیشتر دولت های امروز که به شیوه دموکراسی و مبتنی بر رأی و نظر مردم است، نمود پیدا می‌کند. در هر حال در ساختار قدرت نظام های سیاسی کنونی، رهبران جامعه بیش از هر چیز باید خود را منطبق با خواست و نیاز افراد جامعه کرده تا بتوانند بدین وسیله با کسب مشروعیت حکومتی پایدارتر برقرار سازند و در واقع اجماع لازم را به دست آورند.

85. همان، ص 411.

86. داوود فیرحی، پیشین، ص 11.

87. آلموند...، پیشین، ص 92.

3-2) شیوه توزیع قدرت

یکی از مباحثی که در بحث ساختار قدرت مطرح است، شیوهی توزیع قدرت در جامعه است. زمانی که حکومتها را براساس تمرکز یا تفکیک ساختاری قدرت بررسی می‌کنیم، انواع مختلفی از حکومتها می‌یابیم، که قدرت در هریک به شکلی توزیع شده است. در رژیمهای اقتدارگونه، ممکن است قدرت در یک دفترسیاسی یا شورای نظامی متمرکز شده باشد یا چنان که بیشتر معمول است حاصل توازنی ناپایدار میان دارودسته‌های نظامی، دیوانسالاری و رهبران حزبی باشد و هیچگونه واگذاری قدرت کاملاً جا افتاده‌ای به مجالس قانونگذاری، دادگاهها و یا ساختارهای مشابهی غیر از مقام رئیس قوه مجریه به چشم نمی‌خورد. البته باید گفت، در تمامی نظامهای اقتدارگرا قواعد سیاست گذاری حکومتی، متضمن تمرکز قدرت در یک نقطه است.

ویژگی بارز رژیم‌های پارلمانی، تلفیق قوه مجریه‌ی سیاسی و مجلس است. در رژیم‌های ریاستی دموکراتیک نیز قدرت سیاستگذاری به نمایان‌ترین شکل تفکیک شده است و رئیس قوه مجریه و اعضای قوه مقننه مستقلاً انتخاب می‌شوند، همچون حکومت آمریکا. نوع دیگر رژیم‌ها، تلفیقی پارلمانی-ریاستی است که رئیس‌جمهور از قدرت قابل توجهی برخوردار است و البته اعضاء مجلس به طور مجزا برگزیده می‌شوند، ولی نخست وزیر و شورای وزیران به اکثریت حاکم در مجلس وابسته اند، آنگونه که در فرانسه می‌توان دید.⁸⁸

در هر حال همانگونه که دیدیم در حکومتهای اقتدارگرا، قدرت در یک جا تمرکز یافته است و سهم دیگران از این قدرت بسیار کم است، در صورتی که توزیع قدرت در رژیم‌های دموکراتیک به صورت تفکیک بین قوا و اجزاء نظام است.

3) کارویژه‌های نظام سیاسی

همانگونه که قبلاً گفته شد، نوع روابط تعریف شده بین ساختارهای نظام را کارویژه دانستیم. به عبارت دیگر هر ساختار کارویژه‌هایی را به اجرا می‌گذارد که به نوبه‌ی خود، سازمان سیاسی را قادر به تدوین و اجرای خط مشی‌هایش می‌سازد و در این میان کارویژه‌های فرایندی، سیستمی و ساختاری را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

88. آلموند، پیشین، ص 196.

1-3) کارویژه های فرایندی

کارویژه‌ی فرایندی دارای فعالیت مشخصی است که برای تدوین و اجرای خط مشی‌ها در هر نوع نظام سیاسی ضرورت دارد. این فعالیت‌ها را از آن رو کارویژه‌های فرایندی می‌خوانیم که، در فرایند تدوین روند حکومت، نقشی مستقیم و ضروری دارند. فرایند سیاسی هنگامی آغاز می‌گردد که این منافع بیان یا تصریح شوند، ساده‌ترین شکل **تصریح منافع**، ارائه تقاضانامه یا درخواست شخصی به عنوان یک وکیل مجلس، یک کارمند یا... و در یک نظام سنتی تر یک رئیس قبیله است. در این میان تصریح منافع یا بیان خواسته‌ها و پاسخ به تقاضاها به شیوه‌های گوناگونی همچون تماس فردی، رسانه‌های جمعی، احزاب، مجالس مقننه و... صورت گرفته و در پی آن تألیف منافع و یا تنظیم خواسته‌های افراد و گروهها برای سیاستگذاری شکل می‌گیرد. منفعی که به صورت درونداد وارد نظام می‌گردند، برای اثر بخش بودن باید در قالب سیاست‌های بدیلی تألیف گردند تا بتوان حمایت سیاسی چشمگیری برای آنها دست و پا کرد.

این امر در نظامهای دموکراتیک و یا اقتدارگرا به شیوه‌های متفاوت و البته توسط احزاب انجام می‌گیرد، به همین ترتیب با پیشرفت فرایند، از مرحله‌ی تصریح منافع به مرحله‌ی **تألیف منافع** می‌رسیم. در این مرحله خط مشی‌های بدیل مد نظر قرار می‌گیرند و این یکی از مهم‌ترین اقداماتی است که حکومت‌ها برای شهروندان خود انجام می‌دهند، ائتلافی که از منافع سیاسی چشمگیر برخوردار است و از یکی از این خط‌مشی‌ها حمایت می‌کند⁸⁹ و در مرحله بعد **وضع قوانین** یا سیاستگذاری آمرانه جامه‌ی عمل می‌پوشد. این، مرحله‌ی محوری فرایند سیاسی است که در آن صف آرای نیروهای سیاسی شکل کامل خود را یافته است و اکنون باید سیاست‌های آمرانه در قالب لایحه‌های پیشنهادی تصویب شده در مجلس قانونگذاری یا فرمانهای صادر شده از سوی شورای حاکم به صورت قانون در آید. اما هر سیاستی باید تنفیذ گردد، به اجرا گذارده شود و در صورت بروز مخالفت در برابر آن یا نقض آن، باید نوعی فرآیند **قضاوت** نیز صورت گیرد، در این مرحله اهداف سیاسی باید عملی گردیده و پیامدهای آنها مورد بررسی قرار گیرد.⁹⁰

89. آلموند.....، پیشین، ص 14.

90. همان، ص 189.

کارویژه های فرآیندی که آنها را تشریح کردیم، توسط ساختارهایی چون احزاب، قوه مقننه، مجریان سیاسی، دستگاه دیوانی و دادگاهها به اجرا در می آید و در کل چهار عملکرد تصریح منافع، تألیف منافع، سیاستگذاری، اجرای سیاست ها و قضاوت را می توان جزء کارویژه های فرآیندی ذکر کرد.

2-3) کارویژه های سیستمی

یکی دیگر از کارویژه های اساسی در جامعه کارویژه سیستمی است که تعیین کننده تغییر یا حفظ نظام هستند. آنها تعیین می کنند که آیا سیاستگذاری همچنان تحت سلطه ی یک حزب اقتدارگرا یا شورای نظامی واحد قرار خواهد داشت یا آنکه احزاب رقیب و یک هیئت قانونگذاری جای آنها را خواهد گرفت. سه کارویژه جامعه پذیری، گزینش کارگزاران و ارتباط گیری را کارویژه سیستمی می خوانیم، که دخالت مستقیم در تدوین و اجرای سیاست های عمومی ندارند، ولی برای نظام سیاسی اهمیتی بنیادین داشته و در تقویت فرآیند سیاسی و نفوذ یافتن در ارکان آن نقش تعیین کننده دارند.

جامعه پذیری به طور کل شیوه آشنا شدن کودکان با ارزشها و ایستارهای جامعه خویش است و جامعه پذیری سیاسی، بخشی از فرآیندی است که طی آن ایستارهای سیاسی فرد شکل می گیرد و در بر گیرنده خانواده، مدرسه، رسانه های ارتباطی، نهادهای مذهبی و تمامی ساختارهای سیاسی مختلفی است که ایستارهای سیاسی جامعه را به وجود آورده، تقویت می کند و تغییر می دهند.⁹¹ جامعه پذیری سیاسی می تواند به شکل انتقال و یادگیری مستقیم یا غیرمستقیم صورت گیرد و در سراسر زندگی فرد ادامه یابد و البته موجب انتقال و دگرگونی فرهنگ سیاسی یک ملت شود⁹² و این راهی است برای انتقال اندیشه ها و باورهای سیاسی یک نسل به نسل بعد، همان فرآیندی که انتقال فرهنگ خوانده می شود.

کارویژه بعدی یعنی **گزینش کارگزاران سیاسی**، به انتخاب افراد برای فعالیت های سیاسی و مناصب حکومتی اشاره دارد و از طریق آن تعیین می شود که چه افرادی برای احراز عضویت فعال این ساختارها، برگزیده می شوند و برای چه مدتی در این جایگاه باقی می مانند. انتخابات سیاسی، یکی از متداول ترین ساختارهای سیاسی در جهان معاصر است و عمل رأی دادن تک تک شهروندان از ساده ترین و فراوان ترین اعمال سیاسی

91. همان، ص 14.

92. همان، ص 59.

است. در هر حال گزینش نخبگان از اساسی ترین کارویژه های سیستمی است که بیشتر برای گزینش آن دسته از رهبرانی سیاسی است که باید متصدی نقش های سیاستگذاری شوند.

آخرین کارویژه ی سیستمی **ارتباط گیری** است، که ارتباط گیری سیاسی نیز ناظر بر جریان یافتن اطلاعات در دل جامعه و ساختارهای مختلف تشکیل دهنده ی نظام سیاسی است.⁹³ امروزه همگان اهمیت ارتباطات در زندگی سیاسی را در یافته ومی دانند که هیچ عملیاتی در نظام سیاسی واقع نخواهد شد، مگر اینکه هر بخش از نظام با بخشهای دیگر ارتباط داشته باشد و مشخص تر اینکه، عملیات در داخل نظام سیاسی تنها زمانی در جریان است که پیوندهایی میان بخش های مختلف وجود داشته باشد. در واقع، ارتباطات زمان حال را با گذشته وآینده مرتبط می سازد و بدین گونه سیاستها به دنبال تقاضاها می آیند.⁹⁴

3-3) کارویژه های سیاستگذاری

سومین دسته از کارویژه های نظام سیاسی مربوط به بروندادها یعنی نمودهای اجرایی فرایند سیاسی است، این کارویژه را که کارویژه های سیاستگذاری می خوانیم همان اثرات اساسی وارد بر جامعه، اقتصاد و فرهنگ هستند. این بروندادها در واقع انواع سیاستهای عمومی است که دولت برای دستیابی به اهدافش اتخاذ می کند. این کارویژه ها شامل اشکال مختلف تنظیم رفتار، به دست آوردن منابع در قالب مالیات ها و نظایر آن و توزیع مزایا و خدمات میان گروههای مختلف مردم و در واقع استخراج، تنظیم و توزیع می باشد.⁹⁵

در رابطه با **استخراج منابع** باید گفت که امروزه تمامی نظام های سیاسی، منابعی را به صورت پول، کالا و خدمات از محیط داخلی و بین المللی بر می گیرند و شکل های مختلف دریافت مالیات که رایجترین شکل استخراج منابع است را می توان دید. **عملکرد توزیعی** هر نظام سیاسی نیز همان تقسیم انواع مختلف پول، کالا، خدمات، افتخارات و فرصت ها توسط سازمانهای دولتی در میان افراد و گروههای موجود در جامعه است.

عملکرد تنظیمی هم اعمال کنترل نظام سیاسی بر رفتار افراد و گروههای موجود در جامعه است که نظامهای سیاسی از راههایی چون اجبار قانونی، تهدید، ترغیب و تشویق رفتار شهروندان را تنظیم می کنند، در این عملکرد کنترل دولت بر مشارکت و ارتباطات سیاسی مورد توجه است و عملکرد تنظیمی دولت در این

93. همان، ص 14.

94. ژان بلاندل، پیشین، ص 147.

95. همان، ص 15.

عرصه تاثیر قاطعی بر فرایندهای سیاسی دارد. در این میان می توان عملکرد نمادین را نیز اضافه کرد که هدف از آن تقویت دیگر جنبه های عملکرد نظام است، که بیشتر ارتباطات صورت گرفته توسط رهبران سیاسی به شکل توسل به تاریخ، شجاعت، توسل به ارزشها وایدئولوژی ها ویا وعدهی موفقیت و پاداش است که در شرایط بحرانی اهمیت خاص دارد.⁹⁶

نهایتا باید گفت که نتایج تمامی این فعالیت های سیاسی، با دور زدن سیستم به صورت درون دادهای جدید تقاضاهای تازه برای اقدام به قانونگذاری یا اجراء و افزایش یا کاهش میزان حمایت از نظام سیاسی تحویل سیستم می گردد.

نتیجه گیری

باید گفت آرزوی زیستن و داشتن زندگی آرام، با زندگی بشر عجین بوده و در طول تاریخ از آن جدا نشده است و انسان همواره به فکر چنین روزی بوده، گر چه هنوز در ایجاد چنان زندگی ایده آل و مطلوب خود موفقیتی نداشته است. اما همانگونه که متفکران وفیلسوفان مدینه فاضله ای را طراحی کرده اند، در بسیاری از ادیان هم سخن از ظهور یک منجی برای ایجاد مدینه فاضله است، حال اینکه این منجی کی و کجا ظهور خواهد کرد و چگونه جهانی آشفته و برهم را به جهانی امن وایمن تبدیل خواهد کرد که همه افراد بشری در آن به صلح و صفا زندگی می کنند، سوالی است که جواب های مختلفی دارد و هر کس بنا به اعتقادات خود و هر دینی بر اساس آنچه که در محتوای آن دین است پاسخی برای آن ذکر می کند، اما اهمیت موضوع و آنچه که موجب توجه آیین های گوناگون به این مفهوم شده، همان آرمانشهر یا مدینه فاضله ای است که تحقق آن آرزوی جامعه بشری است وبنابر وعدهی ادیان نهایت سختی ها و مشقت هایی که برای بشر وجود دارد با ایجاد این جامعه و برقراری عدالت و آرامش به خوشی و راحتی تبدیل می گردد و اینگونه است که انتظار موعود را می توان علاوه بر ادیان الهی در ادیان بشری نیز یافت، زیرا امید و آرزوی تحقق ظهور او و ایجاد آرمانشهری در این دنیا، عاملی جهت حرکت و دلگرمی افراد بشری است.

در هر حال مفاهیم کارکردی ذکر شده، فعالیت هایی را تشریح می کنند که در هر جامعه ای قطع نظر از نحوه ی سازمان یافتگی نظام سیاسی آن یا نوع سیاست هایی که نظام تدوین می کند، به اجرا گذاشته می شود و با

استفاده از این مقوله های کار کردی می توان تعیین کرد که در کشورهای مختلف چگونه نهادها با یکدیگر تلفیق می یابند و خط مشی های عمومی مختلفی را تدوین کرده و به اجرا می گذارند.⁹⁷

نهایتا باید گفت همانگونه که گفتیم تجزیه و تحلیل تطبیقی، ابزار نیرومندی است که کاربردهای گوناگونی دارد و توانایی ما را برای تشریح و درک فرایندهای سیاسی و دگرگونی سیاسی هر کشور و در اینجا نظام آرمانشهری دو چندان می سازد. در عین حال هر گونه قضاوتی درباره عملکرد یک حکومت و یا نهادی از آن حکومت در عالم واقع مبتنی بر فهم این مسئله است که حکومت های مشابه یا نهادهای مشابه وابسته به آنها در شرایط دیگر چگونه عمل می کنند و بدین ترتیب تحلیل مقایسه ای، در واقع زیر بنای مطالعه حکومت را تشکیل می دهد و اگر بخواهیم به طور جدی حکومت را به بحث و بررسی بگذاریم، این امر خارج از چارچوب مقایسه ای امکان پذیر نیست.⁹⁸

حال که الگوی نظام سیاسی را مورد بررسی قرار دادیم، لازم است به آنچه که در الگوی مدینه فاضله، به عنوان اساس و محور قرارداد پرداخته و در واقع به مباحث مربوط به ساختار، مبانی و اهداف و کارویژه های مطرح شده در آرمانشهر، بالاخص آرمانشهریهودی و شیعه پردازیم.

97. همان، ص 15.

98. همان، ص 22.